

Установа адукацыі
«БЕЛАРУСКІ ДЗЯРЖАЎНЫ
ТЭХНАЛАГІЧНЫ ЎНІВЕРСІТЭТ»

Л. І. Пятрова
В. Л. Чабарава

***РЕДАКТАРСКАЯ ПАДРЫХОЎКА
ГАЗЕТНА-ЧАСОПІСНЫХ ВЫДАННЯЎ***

Тэксты лекцый па аднайменнай дысцыпліне для студэнтаў
спецыяльнасці 1-47 01 01 «Выдавецкая справа»

Мінск 2022

УДК 655.512:070.41(075.8)

ББК 76.12я73

П99

Разгледжаны і рэкамендаваны да выдання рэдакцыйна-выдавецкім саветам Беларускага дзяржаўнага тэхналагічнага ўніверсітэта

Рэцэнзенты:

член-карэспандэнт НАН Беларусі,
доктар філалагічных навук, прафесар,
галоўны навуковы супрацоўнік Цэнтра даследаванняў праблем
культуры, мовы і літаратуры *С. С. Лаўшук*;
доктар філалагічных навук, прафесар кафедры тэарэтычнага
і славянскага літаратуразнаўства БДУ *І. А. Чарота*

Пятрова, Л. І.

П99 Рэдактарская падрыхтоўка газетна-часопісных выданняў : тэксты лекцый па аднайменнай дысцыпліне для студэнтаў спецыяльнасці 1-47 01 01 «Выдавецкая справа» / Л. І. Пятрова, В. Л. Чабарава. — Мінск : БДТУ, 2022. — 70 с.
ISBN 978-985-530-980-3.

Падрыхтаваныя тэксты лекцый змяшчаюць вялікі аб'ём тэарэтычнага і практычнага матэрыялу. Аўтары разглядаюць гісторыю газет і часопісаў, раскрываюць усе жанры перыядычных выданняў (рэпартаж, інтэрв'ю, карэспандэнцыя, артыкул, рэцэнзія, нарыс, сатырычныя жанры), іх сутнасць і правілы падыходу да іх рэдагавання.

У выданні даецца кароткі гістарычны агляд газет і часопісаў за мяжой, а таксама ў Расіі і Беларусі. У тэкстах лекцый змяшчаюцца метадычныя і тэхнічныя прыёмы рэдагавання. Змест тэарэтычнага і практычнага курсаў дысцыпліны адпавядае пастаўленым задачам прафесійнай падрыхтоўкі студэнтаў спецыяльнасці «Выдавецкая справа».

УДК 655.512:070.41(075.8)

ББК 76.12я73

ISBN 978-985-530-980-3

© УА «Беларускі дзяржаўны
тэхналагічны ўніверсітэт», 2022
© Пятрова Л. І.,
Чабарава В. Л., 2022

УВОДЗІНЫ

Рэдактарская падрыхтоўка газетна-часопісных выданняў — вучэбная дысцыпліна, якая ўваходзіць у комплекс філалагічных і кнігазнаўчых дысцыплін па падрыхтоўцы рэдакцыйна-выдавецкіх кадраў.

Галоўная мэта курса: разгледзець гісторыю ўзнікнення і развіцця перыядычнага друку за мяжой, у Расіі, на тэрыторыі Беларусі, прааналізаваць разнастайнасць газетна-часопісных выданняў.

Задача курса: навучыць студэнтаў арганізаваць работу ў рэдакцыях, даць практычныя навыкі, неабходныя пры рэдагаванні газетна-часопісных матэрыялаў.

Газеты і часопісы з'яўляюцца сродкамі масавай інфармацыі. Яны даюць чытачу ўсебаковую інфармацыю аб унутраных і міжнародных падзеях грамадска-палітычнага і культурнага жыцця, расказваюць пра вытворчую дзейнасць людзей, маюць вялікае значэнне ў выхаванні моладзі. Цяжка пераацаніць ролю перыядычных выданняў у жыцці грамадства.

Гэты курс цесна звязаны з іншымі вучэбнымі курсамі па рэдагаванню літаратуры. Гэта і зразумела. Агульныя прынцыпы метадыкі рэдагавання аднолькава адносяцца да рэдагавання як любога віду літаратуры, так і да газетна-часопісных матэрыялаў. Аднак пры рабоце з газетна-часопісным матэрыялам неабходна ўлічваць некаторыя вельмі істотныя асаблівасці. Якія?

Аператыўнасць. Як вядома, кніга выдаецца месяцамі, і нават гадамі. Атрымаўшы запланаваны або паступіўшы ў планавым парадку рукапіс, рэдактар знаёміцца з ім, апрабуе яго ў рэцэнзентаў, навуковых установах або ў іншых грамадскіх ці дзяржаўных інстанцыях, доўга працуе з аўтарам. Гэта патрабуе часу. Рэдактар газетна-часопісных выданняў не мае такой магчымасці. Зразумела, некаторыя артыкулы, якія прадстаўляюць грамадскую або навуковую цікавасць, таксама павінны быць апрабаваны рэцэнзентамі-спецыялістамі. Аднак увогуле матэрыял сродкаў масавай інфармацыі павінен даходзіць да чытача аператыўна. Гэта датычыцца перш за ўсё газет. Лічыцца, што газета, якая даходзіць да чытача на другі дзень пасля выхаду, старэе на 50 %, на трэці — на 75 % і г. д. Гэта асаблівасць абумоўлівае стыль працы журналіста-газетчыка. Ён павінен валодаць рознымі спосабамі збірання і адбору фактаў і звестак: пры размове па телефоне, у час бяседы з людзьмі ў выпадку выезду на месца падзей, пры вывучэнні друкаваных выданняў і г. д.

Галоўнае заключаецца ў тым, каб атрыманыя і адабраныя факты былі сапраўднымі, маглі зацікавіць чытача, даходзілі да яго апэратыўна.

Шматтэмнасць. Кожная канкрэтная кніга прысвечана адной вызначанай тэме. Зборнікі артыкулаў, як правіла, таксама з'яўляюцца тэматычнымі, гэта значыць, што ў іх разглядаюцца пытанні па кожнай абазначанай тэме. Гэтага нельга сказаць пра газетна-часопісныя выданні, таму што кожнае з іх — шматтэмнае. У адным і тым жа нумары можа знаходзіцца матэрыял аб унутраных падзеях дзяржавы, жыцці ў замежных краінах, розных навуковых, вытворчых, культурных праблемах, аб грамадска-палітычнай дзейнасці і г. д. Такая шматтэмнасць перыядычнага выдання патрабуе асаблівага падыходу пры рэдагаванні.

Шматжанравасць. Кожнае кніжнае выданне, як правіла, напісана ў якім-небудзь пэўным жанры. Наадварот, газетнае або часопіснае выданне змяшчае некалькі жанраў. Прычым выбар газетна-часопіснага жанру не выпадковы. Ён абумоўлены тым, якую задачу перад сабой ставіць аўтар, як больш поўна і эфектыўна данесці да чытача сабраны матэрыял. У залежнасці ад мэты ўздзеяння на чытача, шырыні і глыбіні асвятлення рэчаіснасці, зробленага аналізу адабраных фактаў і прапанаваных абагульненняў, выкарыстоўвання выразна-выяўленчых сродкаў выбар выпадае на той ці іншы жанр. Усе газетна-часопісныя жанры аб'ядноўваюцца ў тры групы: інфармацыйныя, аналітычныя і мастацка-публіцыстычныя. Больш падрабязна пра жанры перыядычных выданняў будзе сказана ніжэй.

Аўтарства. У Законе «Аб аўтарскім праве і сумежных правах» дадзена азначэнне аўтара: «Аўтар — фізічная асоба, творчай працай якой створаны твор». Без аўтара ні кніжныя, ні часопісныя выданні не магчымы. Аднак хто з'яўляецца аўтарам у кніжных выдавецтвах і ў рэдакцыях перыядычных выданняў? У выдавецтвах, а таксама ў спецыялізаваных і мастацкіх часопісах у якасці аўтара выступаюць спецыялісты ў той ці іншай вобласці ведаў, творчыя работнікі, якія не ўваходзяць у склад персаналу. У некаторых выпадках аўтарамі кніжных выданняў могуць быць работнікі выдавецтва. Аднак гэта адбываецца не так часта. У перыядычных выданнях (перш за ўсё ў газетах) аўтарамі, як правіла, з'яўляюцца штатныя работнікі. Зразумела, што некаторыя артыкулы пішуцца па заказу рэдакцыі няштатнымі аўтарамі. Аднак, як правіла, перыядычныя выданні, асабліва газеты, робяцца штатнымі работнікамі. Нават калі стаіць подпіс няштатнага аўтара пад інфармацыйнымі жанрамі, можна з вялікай доляй дакладнасці дапусціць, што напісаны або карэнным вобразам перароблены гэты матэрыял рэдакцыйным супрацоўнікам. У выніку такое рэдагаванне ў газеце з'яўляецца своеасаблівым і вельмі адрозніваецца ад рэдагавання ў кніжных выдавецтвах.

Перыядычнасць. Для газет і часопісаў характэрна такая якасць, як перыядычнасць. Згодна са стандартам Рэспублікі Беларусь 7.60-93, перыядычным з'яўляецца серыяльнае выданне, якое выходзіць праз пэўныя прамежкі часу, з пастаяннай для кожнага года колькасцю нумароў (выпускаў), як правіла, аднатыпна аформленымі нумэраванымі і (або) датаванымі выпускамі, што маюць аднолькавы заглавак і не паўтараюцца па зместу. Перыядычныя выданні могуць быць штоддзённымі, штотыднёвымі, штомесячнымі, штоквартальнымі, штогадовымі.

Аператыўнасць, шматтэмнасць, шматжанравасць, аўтарская прыналежнасць, перыядычнасць — асноўныя агульныя якасці газет і часопісаў.

1. СЦІСЛЫ ГІСТАРЫЧНЫ АГЛЯД ГАЗЕТНА-ЧАСОПІСНЫХ ВЫДАННЯЎ

1.1. Да гісторыі газетна-часопісных выданняў за мяжой

Газеты і часопісы маюць сваю гісторыю. Іх папярэднікам можна лічыць «Acta diurna» — афіцыйныя паведамленні, якія выдаваліся ў часы Юлія Цэзара і ў якіх паведамлялася пра ваенныя падзеі, назначэнні службовай асобы, аб пахаваннях, пажарах, рознага роду забаўленнях. Гэтыя афіцыйныя звесткі вывешваліся на рымскім форуме, з іх рабілі копіі, якія рассылалі ў правінцыі.

У эпоху Адраджэння ў Вене, Рыме, Венецыі выпускалі рукапісныя лісткі, у якіх паведамлялі пра галоўныя падзеі. У адным з такіх лістоў у Рыме ў 1493 г. было апублікавана пісьмо Калумба аб адкрыцці ім заходняга шляху ў Індыю. Гэта пісьмо ў тым жа годзе было перакладзена ў іншых еўрапейскіх гарадах.

«Acta diurna» і названыя вышэй лісткі выпускаліся па меры накаплення якіх-небудзь фактаў і не мелі перыядычнасці. Менавіта з узнікненнем перыядычнасці звязана ўзнікненне газет. Слова «газета» ідзе ад назвы дробнай італьянскай манеты (gazzetta), за якую купляліся распаўсюджаныя лісткі. На цяперашні час цяжка сцвярджаць, дзе менавіта такія лісткі набылі характар перыядычных паведамленняў. У гэтай справе за першае месца спрачаюцца такія гарады, як Вена, Антверпен, Франкфурт-на-Майне. З невялікай доляй упэўненасці можна сцвярджаць, што гэта падзея адбылася ў першыя дзесяцігоддзі XVII ст. Аб характары газеты сведчыць назва венскага выдання 1615 г. «Штотыднёвыя ардынарныя і экстраардынарныя весткі і ўсё, што іх тычыцца». Такія весткі пачалі выпускаць у Англіі, Францыі, Італіі, Іспаніі.

«Дэйлі курант» — першая штотыднёвая газета, якая выйшла ў Лондане 11 сакавіка 1702 г. Менавіта такую перыядычнасць набываюць шмат-лікія газеты. У 1709 г. у Лондане выдавалі 18 штотыднёвых газет. Некаторыя з іх ствараюць інфармацыйную сетку за мяжой. Нямецкая газета «Гальштынскі карэспандэнт», заснаваная ў 1712 г., стала першым перыядычным выданнем, стварыўшым за мяжой інфармацыйную сетку. Шырока распаўсюджваліся газеты літаратурнага напрамку. Першай палітыка-літаратурнай газетай лічыцца «Меркюр галан», заснаваная ў Парыжы ў 1673 г. У газетах актыўны ўдзел прымалі вядомыя пісьменнікі.

Газеты адлюстроўвалі інтарэсы пэўных груп, партый, класаў. Паміж газетамі, як і паміж партыямі, класамі ішла лютая барацьба. У перыяды ўздыму грамадска-палітычных дзеянняў колькасць выдаваемых газет павялічвалася. Гэта можна праілюстраваць на прыкладзе Вялікай французскай рэвалюцыі. У адным Парыжы з мая да канца 1789 г. выдавалася больш за 150 газет. Выдавалі газеты і ў правінцыях. У канцы 1790 г. ва ўсёй Францыі з'явілася каля 350 назваў газет.

Павелічэнне колькасці газет патрабавала ўдасканалвання паліграфічнай базы. Ручны станок замяняе механічная, а затым паравая тыпаграфская машына. Гэта павялічвае пагадзінны выпуск колькасці экзэмпляраў. Калі ў пачатку XIX ст. друкавалася каля 400 экзэмпляраў у час, то ў канцы — 72 тыс. экзэмпляраў. Механізуецца праца наборшчыка. Вынаходзіцца лінатып, прынцып дзеяння якога падобны да работы пішучай машынкі. У выніку тэмп набору становіцца больш хуткім. Нарэшце ўжыванне электронікі ў XX ст. прыводзіць да далейшага шпаркага росту паліграфіі.

У XX ст. за мяжой узнікаюць газетна-часопісныя манapolіі, якія падпарадкоўваюць прэсу інтарэсам буйнога капіталу. Уладальнікі такіх манapolій багацеюць дзякуючы стварэнню газет з вялікай колькасцю рэкламных аб'яў, якія шчодро аплачваліся ўладальнікамі фірм. Разумныя маніпуляцыі грамадскай думкай прыносілі вялікія прыбыткі манapolіям. Злабадзёны матэрыял падаецца так, каб бытавыя, крымінальныя, бульварныя сенсацыі абмяжоўвалі нявыгадныя для выдаўцоў навіны. Гэтыя тэндэнцыі замежныя газетна-часопісныя манapolіі захавалі і ў пачатку XXI ст.

Якая розніца паміж газетай і часопісам? Яна відавочна. Перш за ўсё, у іх розная перыядычнасць. Калі газета выдаецца штодзённа або некалькі разоў на тыдзень, то часопіс, як правіла, выдаецца адзін раз на месяц, квартал, або часцей. У іх розны фармат і аб'ём. На першым этапе газеты паведамлялі пра якія-небудзь падзеі, факты, не рабіўшы аналізу, абагульненняў і вынікаў. Доляй часопісаў былі агляд фактаў і падзей, іх сістэматызацыя, што прыводзіць да абагульненняў і вынікаў. Сёння форма падачы матэрыялу ў газетах і часопісах можа быць аднолькавай у залежнасці ад жанру.

Слова «часопіс» — па-французску «дзённік». Першыя часопісы па тэматычнаму кірунку былі навуковымі. Пасля з'явіліся палітычныя, гандлёвыя, літаратурныя часопісы.

«Journal de savants» — першы еўрапейскі часопіс. Ён пачаў выходзіць у Парыжы з 1665 г. як штотыднёвае, а затым як двухтыднёвае выданне. У тым жа годзе з'явіўся часопіс у Лондане, праз некалькі гадоў — у Рыме і ў Лейпцыгу. Па змесце гэтыя часопісы былі прыродазнаўчанавуковыя.

Першы літаратурны часопіс пачаў выдавацца ў Лондане ў 1680 г. і ўяўляў сабой перыядычны каталог кніг, якія выйшлі з друку. Другі англійскі часопіс, заснаваны ў 1699 г., друкаваў рэцэнзіі на кнігі. Аналагічныя выданні пачалі з’яўляцца ў Францыі, Германіі, Галандыі, Італіі і іншых краінах Еўропы.

Актыўны ўдзел у выданні літаратурных часопісаў прымалі пісьменнікі. Аўтар рамана «Рабінзон Круза» Даніэль Дэфо выдаваў часопіс «Рэв’ю», у якім, акрамя рэцэнзій на кнігі, друкаваліся публіцыстычныя артыкулы. Ён зрабіў у часопісе раздзел і назваў яго «Клубам скандалаў». Публікацыямі гэтага раздзела Дэфо спрабаваў звярнуць увагу грамадства на падзеі, якія праходзілі ў Лондане. Ён выступаў у абарону верацярпімасці і свабоды слова. Вядомыя французскія энцыклапедысты Вальтэр, Дзідро, д’Аламбер выкарыстоўвалі часопісы для барацьбы са сваімі ідэалагічнымі праціўнікамі. У часопісе «Der deutsche Merkur», які выдаваўся ў Германіі з 1773 г., друкавалі свае творы класікі нямецкай літаратуры Гётэ і Шылер.

На старонках часопісаў адлюстроўвалася не толькі літаратурная, але і палітычная, і класавая барацьба. Змагаліся сентыменталісты і рамантыкі з аднаго боку, і прыхільнікі класіцызму — з другога. Ішла барацьба паміж царкоўнікамі і вальтэр’янцамі, тораі і вігамі, асветнікамі і абскурантыстамі. У сілу гэтага наспявала барацьба паміж капіталізмам і феадалізмам, якая пачалася ў гады Вялікай французскай рэвалюцыі. Часопісы, як і газеты, адлюстроўвалі на сваіх старонках інтарэсы і барацьбу груп, партый, класаў.

У XIX і XX стст. часопісы заставаліся люстэркам, якое адлюстроўвала грамадскае жыццё ў розных формах яго праяўлення. Кожны з часопісаў меў сваю палітычную пазіцыю. Разам з гэтым у іх узрос прафесіяналізм, уменне лёгка трактаваць сур’ёзныя праблемы, цікава падаваць іх чытачу. Вялікая колькасць ілюстрацый прыцягвала чытача любога ўзроўню падрыхтаванасці. Амаль усе часопісы прызначаліся для сямейнага чытання, шматлікія маглі быць выкарыстаны для адпачынку, а не для працы.

У цяперашні час 99 % часопісных выданняў належыць прыватным прадпрыемствам. Іх уладальнікі цесна звязаны з фінансава-прамысловымі магнатамі і поўнаасцю залежаць ад іх. Часопісны друк — вельмі прыбытковая форма ўкладання капіталу.

1.2. Выпуск газет і часопісаў у Расіі

Пасольскі загад (на цяперашні час гэта Міністэрства замежных спраў) у 10–20-я гг. XVII ст. выпісваў замежную перыёдыку. Паштовымі

справами займаўся іншаземец Леонтий Марсэліс, які забяспечваў дастаўку ў Расію замежных газет і часопісаў. На аснове гэтых выданняў у Пасольскім загадзе менавіта для цара складаліся так званыя веставыя пісьмы, у якіх перадаваліся рознага роду іншаземныя паведамленні. Пасля гэтых пісьмы пачалі называцца «курантамі». Такім чынам, «куранты» — папярэднікі перыядычнага друку ў Расіі.

«Ведомости» — першая руская газета, поўная назва якой «Ведомости о военных и иных делах, достойных знания и памяти, случившихся в Московском государстве и во иных окрестных странах». Першы нумар газеты выйшаў 2 студзеня 1703 г. накладам 1000 экзэмпляраў. Газеты выдавалі пад асабістым патранажам Пятра Вялікага. Вядома, што рускі цар не толькі прачытваў увесь матэрыял, але і рабіў неабходныя выпраўленні. У архіве захаваліся лісты з выпраўленнямі царскай асобы. Спачатку «Ведомости» выдавалі ў Маскве, а ў 1711 г. з'явіліся першыя нумары, надрукаваныя ў Санкт-Пецярбурзе.

У 1728 г. замест пятроўскіх «Ведомостей» пачалі выдаваць «Санкт-Петербургские ведомости». Яны былі заснаваны Акадэміяй навук. У 1756 г. Маскоўскі ўніверсітэт пачаў выпускаць «Московские ведомости».

І санкт-пецярбургскія, і маскоўскія ведамасці друкавалі два разы на тыдзень. Прыкметна, што ў іх у вялікіх памерах змяшчаўся навукова-літаратурны матэрыял. Вялікую папулярнасць сярод чытачоў набылі «Московские ведомости» ў 1779–1789 гг., калі іх арандаваў вядомы рускі асветнік, пісьменнік, журналіст, выдавец Мікалай Іванавіч Новікаў. У гэты перыяд іх наклад павялічыўся з 600 да 4000 экзэмпляраў.

У XVIII ст. поруч з афіцыйнымі выдаваліся і прыватныя газеты. Першым такім штотдзённым выданнем была «Поденщина». Выдаваў яе ў 1769 г. обер-афіцэр палявых палкоў Васіль Тузаў. Газета мела сатырычны кірунак. Не вытрымаўшы канкурэнцыі, яна хутка перастала існаваць.

Выдавалі газеты і ў правінцыі. Першым такім выданнем былі «Восточные ведомости», якія друкаваліся ў Астрахані з 1813 па 1816 г. Газета выходзіла як прыватнае выданне.

«Колокол» — першая руская рэвалюцыйная бесцэнзурная газета. Выдавалі яе двое рускіх грамадскіх дзеячаў — Аляксандар Іванавіч Герцэн і Мікалай Платонавіч Агараў спачатку ў Лондане (1857–1865), пасля ў Жэневе (1865–1867). «Колокол» меў вялікі ўплыў ва ўсіх сферах рускага грамадства. Яго экзэмпляры таемна перапраўлялі ў Расію. Газета мела шмат карэспандэнтаў у самой Расіі, якія даставалі вельмі багаты матэрыял. Газета патрабавала вызвалення сялян з зямлёй, адмены цэнзуры, цялеснай кары, прапагандавала рэвалюцыйна-дэмакратычныя ідэі.

Пасля адмены прыгоннага права, узнікнення капіталістычных зносін, росту прыватнага прадпрыемства стала з'яўляцца шмат

газет, якія выпускалі прыватныя асобы. Уздым нацыянальна-вызваленчага руху стаў прычынай узнікнення перыёдыкі на нацыянальных мовах — украінскай, армянскай, грузінскай, эстонскай, латышскай і г. д. Неабходна было таксама скасаваць рад сацыял-дэмакратычных, а пасля бальшавіцкіх газетных выданняў: «Искра», «Вперед», «Пролетарий», «Новая жизнь», «Правда», якія друкаваліся ў пачатку ХХ ст.

У гады савецкай улады колькасць і тыражнасць газет дайшла да вялікіх памераў. Газеты выходзілі на ўсіх мовах тых народаў, якія жылі ў СССР. Акрамя партыйных, камсамольскіх, піянерскіх выходзілі прафсаюзныя, літаратурныя, спартыўныя, спецыялізаваныя газетныя выданні. На буйных прадпрыемствах, у вышэйшых дзяржаўных установах друкаваліся шматтыражныя газеты. Такім чынам, газетным друкаваным словам было ахопена ўсё насельніцтва былога Савецкага Саюза.

Першы часопіс у Расіі быў урадавым. Ён выходзіў у свет з 1755 г. як выданне імператарскай Акадэміі навук і называўся «Ежемесячные сочинения, к пользе и увеселению служащие». Рэдагаваў яго акадэмік Г. Ф. Мілер. Другі часопіс «Праздное время, в пользу употребленное» змяшчаў матэрыялы, падрыхтаваныя выхаванцам шляхецкага кадэцкага корпуса. Прыблізна ў той жа час рускі пісьменнік А. П. Сумарокаў пачаў выдаваць часопіс літаратурна-сатырычнага кірунку «Трудолюбивая пчела».

Кацярына II, жадаючы паўплываць на грамадскую думку, пачынае выдаваць часопіс «Всякая всячина». У процівагу кацярынскаму часопісу М. І. Новікаў выдае часопісы «Трутень» і «Живописец», у якіх палемізуе з Кацярынай II. Ён піша пра цяжкае становішча загоннага сялянства, крытыкуе самавольства вяльмож. Зразумела, што такія напрамак новікаўскіх часопісаў не спадабаўся Кацярыне II. У хуткім часе яны былі зачынены, а іх выдавец апынуўся ў крэпасці.

Прыкметнай з'явай у грамадскім жыцці Расіі сталі часопісы байкара І. А. Крылова «Почта духов», «Зритель», «Санкт-Петербургский Меркурий», якія выходзілі ў свет у 1789–1793 гг. У іх змяшчалася ўмераная палеміка: пэўна, іх выдавец асцерагаўся лёсу М. І. Новікава.

Значным літаратурным выданнем стаў «Московский журнал» М. М. Карамзіна, які выходзіў у 1791–1792 гг. Ён прывіваў чытачу любоў да айчыннай славы і славісці.

З'явіліся часопісы і ў правінцыі. Так, у 1786–1787 гг. у Яраслаўлі выходзілі часопісы «Уединенный пошехонец» і «Ежемесячное сочинение», а ў Табольску ў 1789 г. — «Иртыш».

У ХІХ ст., у адрозненне ад ХVІІІ ст., урадавыя часопісы не выдавалі. Яны поўнацю перайшлі ў прыватныя рукі. У пачатку стагоддзя ўзніклі такія вядомыя часопісы, як «Вестник Европы» (1802–1830),

«Сын Отечества» (1812–1852), «Отечественные записки» (1818–1830). У іх друкаваліся цудоўныя творы класікаў рускай літаратуры. Прыкметна, што А. С. Пушкін пачаў выдаваць часопіс «Современник», у якім друкаваліся літаратурна-публіцыстычныя артыкулы вядомага крытыка В. Г. Бялінскага. Па ўсёй краіне распаўсюджваліся часопісы М. А. Палявога «Московский телеграф» (1825–1834), М. І. Надзёжына «Телескоп» (1831–1836), А. І. Сяноўскага «Библиотека для чтения» (1834–1865).

Адмена прыгоннага права ў 1861 г. выклікала вялікі водгук у грамадскім жыцці. Актыўны ўдзел у часопіснай справе пачалі прымаць рэвалюцыйныя дэмакраты. М. А. Някрасаў, стаўшы рэдактарам часопіса «Современник», прыцягнуў да працы ў ім М. Г. Чарнышэўскага і М. А. Дабралюбава, якія ў сваіх артыкулах прапагандавалі ідэі рэвалюцыйнай дэмакратыі, рэалістычнага мастацтва. Літаратурны крытык і публіцыст Д. І. Пісараў у часопісе «Русское слово» бязлітасна выяўляў існуючы грамадска-палітычны лад Расіі. Лютыя атакі супраць царскага рэжыму праводзілі разначынцы ў сатырычным часопісе «Искра».

У XX ст. актывізуецца часопісная справа ў Расіі. Прычым актывізацыя ідзе па двух напрамках — палітычнаму і літаратурнаму. Рэвалюцыя 1905 г. суправаджалася выбухам сатырычнай журналістыкі. Некаторыя часопісы былі прадстаўлены ўсяго некалькімі нумарамі, а пасля зачыняліся. Аднак сваю ролю яны выконвалі поўнасьцю. «Пулемёт», «Сигнал», «Жупел» — найбольш вядомыя з іх.

У гады савецкай улады ўзнікаюць «тоўстыя» і «тонкія» часопісы — «Сибирские огни», «Молодая гвардия» (два з 1922 г.), «Октябрь», «Звезда» (з 1924 г.), «Новый мир» (з 1925 г.), «Красная новь» (1921–1942), «Крокодил» (з 1922 г.), «Огонёк» (з 1923 г.), «Мурзилка», «Пионер» (два з 1924 г.). Амаль што ўсе выдаюцца і сёння. Зараз у Расіі шмат часопісаў. Усе яны задавальняюць розныя інтарэсы сваіх чытачоў.

1.3. Узнікненне і развіццё перыядычных выданняў на тэрыторыі Беларусі. Выпуск газет і часопісаў у цяперашні час у Рэспубліцы Беларусь

Тэрыторыя Беларусі ў цяперашніх яе межах амаль да канца XVIII ст. знаходзілася ў складзе Рэчы Паспалітай. Гэта ўскладняла працэс станаўлення нацыянальнай самасвядомасці беларусаў, зацягвала развіццё кнігавыдання і стварэння перыёдыкі. Нягледзячы на абвастрэнне сацыяльна-палітычных супярэчнасцей, дзяржаўныя рэпрэсіі, ішоў працэс фарміравання нацыянальных асаблівасцей на аснове традыцый беларускай культуры. Вялікую ролю ў гэтым адыгрывалі створаныя ў шматлікіх рэгіёнах Беларусі тыпаграфіі.

Перыядычныя выданні ў Беларусі ўзніклі ў другой палове XVIII ст. Першай такой газетай стала «Gazeta Grodzieńska» («Гродзенская Газета»). Яна друкавалася на польскай мове адзін раз на тыдзень на двух старонках. У выключных выпадках яе памер павялічваўся ўдвая. На старонках выдання абмяркоўваліся грамадска-палітычныя праблемы, што для та-го часу было ўнікальнай з’явай. Такі змест газеты выклікаў незадаволенасць мясцовых улад і нават польскага караля. Менавіта па паграбаванню апошняга ў Гродне была ўведзена пасада газетнага цэнзара.

Пасля трох падзелаў Рэчы Паспалітай тэрыторыя Беларусі, далучаная да Расіі, была падзелена на губерні, якія мелі свае друкарні. З пачатку 1838 г. усе губернскія друкарні пачалі выпускаць афіцыйныя газеты — губернскія ведамасці, якія былі адзінымі на працягу многіх дзесяцігоддзяў урадавымі органамі друку ў Беларусі. Іх мэтай было распаўсюджванне інфармацыі пра законы і распараджэнні ўрада і губернскіх улад і іншыя паведамленні.

З 1838 г. у Віцебску выдавалася афіцыйная газета «Витебские губернские ведомости». Газета друкавалася на рускай мове і мела афіцыйны і неафіцыйны раздзелы. У афіцыйным змяшчаліся пастанаўленні і распараджэнні цэнтральных і мясцовых улад. Неафіцыйны раздзел меў статус самастойнай газеты. У гэтым раздзеле шырока асвятлялася мясцовае жыццё, падзеі за мяжой, друкаваліся літаратурныя творы, даследаванні па гісторыі, этнаграфіі, фальклору. Былі артыкулы па пытаннях грамадскага жыцця, эканоміцы, культуры, асветніцтва.

«Виленские губернские ведомости», «Гродненские губернские ведомости», «Минские губернские ведомости», «Могилевские губернские ведомости» па тэматычным кірунку друкаваных матэрыялаў былі ідэнтычнымі «Витебским губернским ведомостям». Заслугоўвае ўвагі той факт, што рэдактарам «Могилевских губернских ведомостей» быў вядомы беларускі этнограф і фалькларыст Е. Р. Раманаў. У газеце ён друкаваў артыкулы па археалогіі, гісторыі, статыстыцы, этнаграфіі, у якіх апісваў гістарычныя месцы, старажытныя гарады, мястэчкі, манастыры, археалагічныя знаходкі і іншыя помнікі матэрыяльнай культуры.

Заслугоўвае ўвагі перыядычнае выданне «Гутарка двух суседаў». Гэта выданне можна лічыць першай беларускай газетай. Яна друкавалася ў 1861–1862 гг., выйшла ўсяго чатыры нумары. Змест газеты прадстаўляў сабой вершаваны дыялог паміж цёмным, недасведчаным селянінам Юзэфам і разумным дзядькам Матэвушам. Гутарка працягвалася з нумара ў нумар.

«Мужыцкая праўда» — першая нелегальная рэвалюцыйна-дэмакратычная газета, якая выходзіла ў свет у 1862–1863 гг. на беларускай мове. Яе выдавец і рэдактар Кастусь Каліноўскі. Усяго выйшла сем

нумароў. Яна друкавалася ў выглядзе лісткоў і распаўсюджвалася па ўсёй Беларусі. Нумары падпісваліся псеўданімам «Яська — гаспадар з-пад Вільні». Выданне выкрывала антынародную палітыку царскага самаўладства, грабежніцкі характар рэформы 1861 г., заклікала беларускі народ да ўзброенай барацьбы супраць існуючага ладу.

У 1886 г. выйшаў першы нумар грамадска-літаратурнай газеты «Минский листок». У якасці аўтараў яна прыцягвала прагрэсіўную інтэлігенцыю Беларусі. У ёй друкаваліся артыкулы па філасофіі, сацыялогіі, гісторыі, этнаграфіі, мастацтвазнаўству, прыродазнаўству, тэхніцы. У 1889 г. газета надрукавала паэму «Тарас на Парнасе». На яе старонках пабачылі свет вершы Янкі Лучыны «Вясновай парой» і ў перакладзе на беларускую мову верш У. Сыракомлі «Ямшчык». У артыкулах «Минского листка» ставілася пытанне аб паходжанні беларускага народа, яго нацыянальнай самасвядомасці, мове, фальклору.

Выданне газеты «Наша ніва» — значная падзея ў грамадска-палітычным жыцці Беларусі. Яна пачала выходзіць як працяг газеты «Наша доля». «Наша ніва» друкавалася ў Вільні ў 1906–1915 гг. Усімі справамі ў рэдакцыі кіравалі А. Уласаў, браты А. і І. Луцкевічы, В. Ластоўскі. У газеце супрацоўнічалі Я. Купала, Я. Колас, Ц. Гарны, З. Бядуля і іншыя вядомыя беларускія пісьменнікі і публіцысты. Газета знаёміла чытачоў з творамі, паэмамі, апавяданнямі беларускіх аўтараў, шматлікія з якіх друкаваліся ўпершыню. Яна друкавала матэрыялы пра побыт беларускай вёскі, абараняла патрабаванні грамадзянскага і палітычнага раўнапраўя беларусаў, свабоду выкарыстання роднай мовы.

У час Першай сусветнай вайны і ў першыя гады савецкай улады выдавалі афіцыйныя, партыйныя, салдацкія і іншыя газеты: «Фронт», «Гомон», «Вольная Беларусь», «Звезда», «Вестник Минского губернского комиссариата» і іншыя (больш за 80 назваў на беларускай, рускай, польскай і яўрэйскай мовах).

Асабліва вялікая роля «Звезды». Першы нумар газеты выйшаў 27 ліпеня 1917 г. у Мінску на рускай мове. З 1925 г. яна друкавалася на беларускай і рускай мовах, з 1927 г. — на беларускай мове. З лютага 1920 г. у Мінску пачала выходзіць газета «Савецкая Беларусь» на беларускай мове, з ліпеня 1927 г. — «Советская Белоруссия» на рускай мове. Менавіта «Звезда» і «Советская Белоруссия» сталі масавымі, вядучымі друкаванымі органамі рэспублікі. Сярод іншых газет неабходна выдзяліць такія выданні, як «Сельская газета» (1921), «Чырвоная змена» (1921), «Знамя юности» (1938), «Піянер Беларусі» (1929), «Зорька» (1945), «Літаратура і мастацтва» (1932), «Настаўніцкая газета» (1945), «Фізкультурник Белоруссии» (1951), «Голас Радзімы» (1955) і інш.

«Miesięcznik połocki» («Полоцкий ежемесячник») — першы часопіс на тэрыторыі Беларусі, які выдаваўся Полацкай акадэміяй езуітаў у 1818–1820 гг. Часопіс выдаваўся на польскай мове і меў наступныя раздзелы: літаратура і свабодныя навукі, маральна-філасофскі, гісторыя, крытыка, літаратурныя звесткі.

У другой палове XIX ст. у Беларусі друкаваліся часопісы на рускай мове. У тым ліку былі «Вестник Западной России», «Сельское чтение» і інш. Будучы афіцыйнымі выданнямі, яны прапагандавалі ўрадавыя ідэі і канцэпцыі.

Беларускія студэнты-народавольцы выдалі ў 1884 г. у Пецябурзе два нумары нелегальнага часопіса «Гомон». Затым у пачатку XX ст. у Беларусі з’яўляюцца часопісы, разлічаныя на спецыялістаў, — «Минские врачебные известия», «Белорусский учительский вестник», «Педагогическое дело». Не абышлі бокам і інтарэсы беларускага сялянства, для якога выдаваўся часопіс «Саха».

Шмат цікавых часопісаў выдавалася ў гады савецкай улады. Першымі з іх былі афіцыйныя інфармацыйныя «Бюллетени», «Вестники», «Известия». Ідэі і канцэпцыі ўрада і Камуністычнай партыі Беларусі прапагандаваліся ў часопісах «Весткі Часовага рабоча-сялянскага ўрада Беларусі», «Известия ЦБ КП(б)Б», «Бюллетень ЦБ КП(б)Б», «Вестник Народного комиссариата просвещения» і інш. Пытанні народнага асветніцтва і педагогікі асвятляліся ў часопісах «Школа и культура Советской Белоруссии», «Народная асвета», «Камуністычнае выхаванне». Літаратурныя аб’яднанні, як правіла, выдавалі часопісы па мастацтву і літаратуры, а менавіта: «Полюмя», «Адраджэнне», «Маладняк», «Беларусь калгасная». Выходзілі часопісы для моладзі: «Набат моладёжы», «Маладосць», для піянераў — «Беларускі піянер». Першы беларускі часопіс для жанчын — «Работніца і сялянка» (зараз называецца «Алеся»). Пытанні сельскай гаспадаркі асвятляліся ў часопісах «Шляхі кааперацыі», «Кааператыўнае жыццё», «Шляхі калектывізацыі», «Хозяйство Белоруссии». Праблемы рэканструкцыі і развіцця прамысловасці закраналіся ў часопісах «Народное хозяйство Белоруссии», «Промышленность Белоруссии». Нацыянальная акадэмія навук Беларусі выдавала і выдае да цяперашняга часу часопісы «Весті Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі» — серыі фізіка-тэхнічных, матэматычных, хімічных, біялагічных, гуманітарных навук: «Доклады Национальной академии наук Беларуси», «Дифференциальные уравнения», «Журнал прикладной спектроскопии», «Инженерно-физический журнал», «Трение и износ», «Тепло- и массообмен», «Наука и инновации».

Пасля абвяшчэння незалежнасці Беларусі, акрамя старых і новых афіцыйных, пачалі выходзіць шматлікія газетныя выданні партый і рухаў

грамадскіх, культурных і іншых аб'яднанняў, творчых і прафесійных саюзаў, калектываў, прыватных асоб: «Звязда», «Советская Белоруссия», «Народная газета», «Рэспубліка», «Беларускі час», «Свабода», «Народная воля», «Товарищ», «Мы и время», «Цэнтральная газета», «Набат» і інш. Працягвалі выдавацца часопісы «Полымя», «Неман», «Народная асвета», «Малодосць», «Алеся», «Беларуская думка», «Беларусь», «Бярозка», «Вожык», «Вясёлка», «Гаспадыня», «Роднае слова» і іншыя.

У новых умовах перад перыядычнымі выданнямі (газетамі і часопісамі) узнік рад праблем, якія неабходна было вырашаць.

1. Бесперапынна рос сябекошт перыядычных выданняў. Гэта было выклікана ростам цаны на паперу, а таксама павелічэннем аплаты паліграфічных паслуг. Усё гэта ўскладняла работу рэдакцый, часта прыводзіла да затрымкі выпуску выданняў.

2. Рост сябекошту перыядычных выданняў прыводзіў да павелічэння іх цаны. А гэта, у сваю чаргу, адмоўна выяўлялася на падпісцы. Колькасць падпісчыкаў памяншалася, у выніку чаго памяншаўся і агульны тыраж.

3. Рост сябекошту, памяншэнне тыражнасці абумоўлівалі стратнасць выданняў. Найбольш сацыяльна значным перыядычным выданням патрабавалася падтрымка ў фінансавым плане, у процілеглым выпадку яны спынялі сваю дзейнасць.

4. Меўшы датацыю, некаторыя рэдакцыі газет і часопісаў друкавалі іх завышанымі накладамі і здавалі частку тыражу ў рознічную сетку для рэалізацыі. Аднак там наклад не рэалізоўваўся і яго прыходзілася спісваць на даволі вялікі кошт. Такім чынам, вылучаныя дзяржаўныя сродкі часта выкідваліся на вецер.

5. Існуючая паліграфічная база ў шматлікіх выпадках не задавальняла ўзрослым патрабаванням друку. Неабходна было аднаўляць асноўныя фонды і тэхнічнае пераўзбраенне паліграфічных прадпрыемстваў.

6. Узнікла пытанне аб максімальным забеспячэнні паперай і пераплетнымі матэрыяламі на аснове выкарыстання мясцовых рэсурсаў.

7. Неабходна было распрацаваць і прыняць у выглядзе законаў або іншых службовых нарматыўных актаў дакументацыю па прававому рэгуляванню дзейнасці сродкаў масавай інфармацыі.

Вырашаць пастаўленыя задачы пачаў Дзяржаўны камітэт друку, які зараз ператвораны ў Міністэрства інфармацыі Рэспублікі Беларусь.

На першага студзеня 2005 г. у Рэспубліцы Беларусь зарэгістравана 1221 перыядычнае выданне, у тым ліку 784 газеты, 395 часопісаў, 38 бюлетэняў, 2 каталогі, 2 альманахі. Больш за дзве трэці зарэгістраваных выданняў з'яўляюцца недзяржаўнымі. Перыядычныя выданні друкуюцца на беларускай, рускай, нямецкай, англійскай, украінскай, польскай мовах.

У цяперашні час дзяржава працягвае аказваць фінансавую дапамогу некаторым сацыяльна значным перыядычным выданням. Аднак іх колькасць стала меншай. Большая частка перыядычных выданняў у сваёй фінансавай дзейнасці сталі бясплатнымі, а некаторыя з іх даюць значны прыбытак.

Самы вялікі попыт у чытачоў выклікае газета «Советская Белоруссия». Яе тыраж у 2005 г. складаў вышэй за 500 тысяч экзэмпляраў. Прымаюцца меры па дэцэнтралізацыі яе друку. Плануецца, што акрамя Мінска частка тыража будзе друкавацца ў Віцебску, Гомелі, Магілёве. Узраслі тыражы газет «Звязда», «Белорусская нива», «Народная газета», «7 дней», «Знамя юности».

Значна палепшыўся стан рэдакцыйна-выдавецкага ўпраўлення «Літаратура і мастацтва», якое выпускае літаратурна-мастацкія выданні: часопісы «Полымя», «Малодосць», «Неман», «Всемирная литература», газету «Літаратура і мастацтва».

Намаганнямі Міністэрства інфармацыі і РІУ сітуацыя стабілізавалася, што дазволіла ў поўнай меры выканаць абавязкі перад чытачамі па выпуску літаратурна-мастацкіх выданняў, палепшыць фінансавое становішча, павялічыць падпісныя тыражы. Павялічыўся рост падпіснага тыражу па культуралагічным выданням: газеце «Культура» і часопісе «Мастацтва».

Такім чынам, да 2005 г. шматлікія праблемы, якія стаялі перад перыядычнымі выданнямі ў першыя гады незалежнасці Беларусі, былі паспяхова вырашаны. Паліграфічная база аднавілася.

На ўсіх этапах развіцця грамадскай думкі за мяжой, у Расіі і Беларусі газеты і часопісы заўсёды былі найважнейшым сродкам масавай інфармацыі. Разам з тым перыядычны друк — магутны ідэалагічны сродак. Менавіта таму любая дзяржава і грамадства заўсёды надавалі ўвагу стаўленню і развіццю гэтай форме друку.

2. АГУЛЬНАЯ СТРУКТУРА І АРГАНІЗАЦЫЯ ПРАЦЫ Ў РЕДАКЦЫЯХ ГАЗЕТ І ЧАСОПІСАЎ

Функцыі па выданню газет і часопісаў выконвае калектыў спецыялістаў — рэдакцыя, якая мае сваю, характэрную толькі ёй спецыфіку: яна задавальняе патрабаванні чытачоў у атрыманні інфармацыі праз выпуск перыядычнага выдання. Разам з тым рэдакцыя з’яўляецца вытворчым калектывам, аднак у адрозненні ад калектываў, якія ствараюць матэрыяльныя даброты, рэдакцыя стварае духоўныя каштоўнасці.

Структура працоўных вытворчых калектываў газет і часопісаў вызначаецца трыма прынцыпамі рэдакцыйнай дзейнасці. Першы прынцып — падзел працы. Гэта значыць, што кожны супрацоўнік рэдакцыі працуе ў азначаным кірунку, выконваючы свае функцыянальныя абавязкі. Другі прынцып — каапераванне працы. У адпаведнасці з ім праца і журналістская, і тэхнічная, і абслуговаючых працаўнікоў у выніку аб’ядноўваецца, і такім чынам ствараецца пэўны прадукт іх супольнай дзейнасці — нумар перыядычнага выдання. І нарэшце трэці прынцып — адзінаначалле. Ён з’яўляецца важным як для кіраўнікоў, так і для падначаленых. Прычым кожны супрацоўнік мае свайго непасрэднага начальніка. Дзякуючы гэтаму прынцыпу забяспечваецца планавасць і рытмічнасць работы рэдакцыі.

Функцыянальны прынцып падзелу працы выконвае важную ролю ў дзейнасці рэдакцыі. У адпаведнасці з ім структура рэдакцыі ўяўляе сабой наступнае: першую частку састаўляюць творчыя працаўнікі — журналісты, мастакі (іх задача напісаць, сабраць і падрыхтаваць да выдання тэкставы і ілюстрацыйны матэрыял, арганізаваць работу з аўтарскім калектывам, адрэдагаваць усю паступіўшую карэспандэнцыю, забяспечыць мастацкае афармленне газеты і часопіса), яны з’яўляюцца так званым творчым звяном выканання. Акрамя іх, у творчую частку рэдакцыі ўваходзяць кіраўнікі: галоўны рэдактар, яго намеснікі, адказны сакратар, заведучыя аддзеламі. Другая частка рэдакцыйнага калектыву — тэхнічная (забяспечвае тэхнічнае абслугоўванне выдання). Да яе адносяцца карэктары, камп’ютарныя апэратары, якія здзяйсняюць набор, праўку, верстку, вывад на плёнку, іншыя дадатковыя тэхнічныя службы. Нарэшце трэцяя частка супрацоўнікаў рэдакцыі — камерцыйная (іх мэта — вывучыць попыт чытачоў на выданне, рэалізаваць тыраж). Галоўным сродкам у вырашэнні гэтай задачы з’яўляецца рэклама.

Паспяховая работа рэдакцыі перыядычнага выдання залежыць ад правільнай арганізацыі працы, разумнай пастаноўкі кадраў, рацыянальнага іх выкарыстання. Грунтам рэдакцыйнага апарата з’яўляюцца аддзелы. Наяўнасць аддзелаў дазваляе найбольш мэтазгодна і эфектыўна размяркоўваць работу паміж супрацоўнікамі, дае ім магчымасць добра арыентавацца ў вырашэнні іхніх задач.

Як кіраўнік перыядычнага выдання, рэдактар павінен чытаць увесь матэрыял, які змяшчаецца ў выданні. Для гэтага неабходна рацыянальна планавць свой працоўны дзень. У залежнасці ад умовы працы, ад характару матэрыяла ён вырашае, якія артыкулы і карэспандэнцыі чытаць у арыгінальным выглядзе, а якія — у набраным і звярстаным. Найлепш, канешне, чытаць матэрыялы, якія прызначаны да публікацыі, у арыгінале — гэта паменшыць аб’ём праўкі на наступных этапах работы.

Абавязак рэдактара — ведаць усе працэсы работы: палітычнае, навуковае і літаратурнае рэдагаванне, састаўленне макета, афармленне паласы, набор, вёрстку, усе дэталі тыпаграфскай тэхнікі. Разам з тым ён павінен заставацца журналістам і абавязкова пісаць. Канешне, гэта не значыць, што рэдактар усё робіць сам і за ўсіх. Для гэтага ў яго ёсць калектыв супрацоўнікаў і падмяняць іх функцыянальныя абавязкі недапушчальна. Рэдактар павінен так арганізаваць працу супрацоўнікаў, каб кожны змог з найбольшымі рэзультатамі для друкаванага органа выкарыстоўваць свае творчыя здольнасці. Вельмі дапамагаюць рэдактару яго намеснікі. Аднак у невялікіх рэдакцыйных калектывах намеснікі адсутнічаюць.

Асабістая адказнасць рэдактара за выдзенне газеты або часопіса спалучаецца з калектывнай адказнасцю рэдакцыйнай калегіі. Рэдакцыйная калегія — гэта галоўны калектывны орган перыядычнага выдання. Ён складаецца з адказных спецыялістаў, вядомых грамадскіх і культурных дзеячаў. Рэдакцыйная калегія з’яўляецца дарадчым органам пры рэдактары і яе склад можа змяшчацца ў выпускных дадзеных.

Важную ролю ў выданні газеты або часопіса мае сакратар (адказны сакратар). Менавіта ён кіруе ўсёй працай па выданні газеты або часопіса, ён таксама адказны за складанне макета нумара, набор, вёрстку, вывад на плёнку, друк. Асабіста сакратар або працаўнікі сакратарыята (калі яны ёсць у структуры рэдакцыі) знаёмяцца з матэрыяламі да апублікавання, робяць свае заўвагі, праўкі, пры неабходнасці вяртаюць у аддзелы для дапрацоўкі. Сакратар у сувязі з прапановамі аддзелаў складае тэматычныя планы. Пад яго кіраўніцтвам працуюць карэктары, выпускаючыя. Ён здзяйсняе сувязь з тыпаграфіяй. Сакратар таксама падрыхтоўвае патынні да абмеркавання на рэдакцыйным савеце, прымае меры па павышэнні кваліфікацыі супрацоўнікаў рэдакцыі. Сакратар і працуючы пад яго кіраўніцтвам сакратарыят — гэта штаб рэдакцыі.

Як было сказана вышэй, асноўнымі структурнымі падраздзяленнямі газет і часопісаў з’яўляюцца аддзелы. Імі кіруюць загадчыкі. Перавага размеркавання рэдакцыйнага калектыву па аддзелах заключаецца ў тым, што такая арганізацыя друку дазваляе рэдактару правільна расстаўляць творчыя сілы, сканцэнтраваньне увагу кожнага журналіста на пэўнай тэме і патрабаваць, каб ён ведаў прадмет. Такім чынам, працаўнікі, якім даручана весці ў друкаваным органе аддзел прамысловасці, павінны кваліфікавана асвятляць работу прадпрыемства, з дапамогай аўтарскага актыву гатаваць выступленні па пытаннях эканомікі, падтрымліваць усё новае, што з’яўляецца ў жыцці. Гэта можна сказаць і ў адносінах аддзелаў сельскай гаспадаркі, культуры і быту і г. д.

Добрая, згладжаная праца аддзела залежыць ад яго кіраўніка, які павінен мець журналісцкі вопыт, быць энергічным і валодаць ведамі ў той вобласці гаспадарчага і культурнага жыцця, якую павінен асвятляць аддзел. Неабходна, каб аддзел меў сваіх пастаянных аўтараў, кансультантаў, каб творчыя думкі былі актыўнымі, каб пастаянна выяўляліся цікавыя прыёмы падачы матэрыялу. Са свайго боку рэдактар друкаванага органа сваімі падказкамі, указаннямі, заўвагамі павінен дапамагаць загадчыку аддзела весці на друкаваных старонках газеты або часопіса сваю тэму, развіваць і падтрымліваць яго ініцыятыву, нацэльваць супрацоўнікаў на пастаноўку штодзённых пытанняў.

Усе тэматычныя напрамкі замацоўваюцца за пэўным аддзелам. Аднак у кожным друкаваным органе маюцца агульнарэдакцыйныя раздзелы працы. Такім агульнарэдакцыйным раздзелам з’яўляецца падрыхтоўка да друку пісем чытачоў. У некаторых рэдакцыях пісьмы падрыхтоўвае пераважна аддзел пісем, аднак гэта не заўжды апраўдана. Тэматыка пісем самая разнастайная. Пісьмы дазваляюць ставіць новыя цікавыя тэмы, весці размовы з чытачамі, абмяркоўваць розныя жыццёвыя пытанні. Работа з пісьмамі — справа ўсіх аддзелаў, выключна ўсіх супрацоўнікаў рэдакцыі. Безумоўна, што пісьмы пра работу прамысловых альбо сельскагаспадарчых прадпрыемстваў больш кваліфікавана падрыхтоўваюцца да друку адпаведныя галіновыя аддзелы, чым аддзел пісем. Тое самае датычыцца і пісем па пытаннях культуры, навукі, літаратуры, мастацтва.

У некаторых перыядычных выданнях да агульнарэдакцыйных абавязкаў датычыцца атрыманне і падрыхтоўка да друку інфармацыі. Часам выдзенне інфармацыі кіруецца адным з літаратурных супрацоўнікаў — і гэта правільна. У той жа час збіраннем і падрыхтоўкай інфармацыі па сваіх раздзелах павінны займацца ўсе аддзелы. Такім чынам пастаўленая інфармацыя робіць друкаваны орган па-сапраўднаму зладзённым, цікавым, разнастайным па тэматыцы, пашырае яго выхаваўчы і арганізуючы ўплыў на чытача.

У агульных рысах менавіта такімі з'яўляюцца структура і арганізацыя работы рэдакцый газет і часопісаў. Неабходна мець на ўвазе, што ў рэдакцыі той ці іншай газеты, таго ці іншага часопіса ёсць свае спецыфічныя асаблівасці. Яны вызначаюцца тыпам выдання, тэматычнай накіраванасцю, чытацкім адрасам. Але галоўнае заключаецца ў тым, што пры ўсякіх асаблівасцях перыядычнага выдання ў ім была праведзена арганізаваная, зладжаная праца, каб тэкставы і ілюстрацыйны матэрыял, які падаецца чытачу, быў падрыхтаваны на высокім тэарэтычным і літаратурным узроўні.

3. ЖАНРЫ ПЕРЫЯДЫЧНЫХ ВЫДАНИЯЎ

3.1. Агульная характарыстыка

Газеты і часопісы прызначаны асвятляць усе бакі матэрыяльнага і духоўнага жыцця грамадства. Каб прадстаўляць вялікую цікавасць для чытача, яны павінны быць збадзённымі і аператыўнымі, ставіць надзённыя пытанні развіцця эканомікі і культуры, прапагандаваць усё новае і перадавое, выяўляць недахопы і дамагацца іх знішчэння. Вялікая выхаваўчая роля перыядычных выданняў. Аднак каб паспяхова вырашыць гэтыя задачы, творчы калектыў рэдакцыі ў сваёй працоўнай дзейнасці павінен умела выкарыстоўваць газетна-часопісныя жанры. Правільны выбар жанру дапамагае журналісту жыватворча працаваць над матэрыялам, дазваляе паспяхова адбіраць факты і з’явы з сацыяльнай рэчаіснасці і падаваць іх чытачу.

Вядома, што творчая праца знаходзіць ажыццяўленне ў пэўнай форме, якая валодае якімі-небудзь устойлівымі прыкметамі, гэта значыць, што творчая праца характарызуецца жанравай разнастайнасцю. У мастацкай літаратуры ёсць такія жанры, як апавяданне, аповесць, раман, верш, паэма і г. д. Іншыя віды мастацтва таксама характарызуюцца сваімі жанрамі. У навуцы — артыкул, манаграфія, даклад, аўтарэферат, дысертацыя і г. д. У газетна-часопіснай дзейнасці свае жанры. Такім чынам, што неабходна разумець пад словам «жанр» у перыядычным выданні?

Жанр газетна-часопісных выданняў — гэта форма адлюстравання сацыяльнай рэчаіснасці, якая характарызуецца ўстойлівымі прыкметамі раскрыцця тэмы, пабудовы кампазіцыі і выкарыстоўвання моўна-стылістычных сродкаў. Выбар жанравай формы залежыць ад яе прызначэння, ад таго, якія мэты ставіць перад сабой журналіст. Кожны жанр мае сваю спецыфіку, і яе неабходна ўлічваць пры напісанні і рэдагаванні. Часта ўсе газетна-часопісныя жанры падзяляюць на тры віды: інфармацыйныя, аналітычныя і мастацка-публіцыстычныя.

Да інфармацыйных жанраў адносяцца тыя, у якіх журналіст, вывучыўшы якую-небудзь з’яву, падзею, факт, вырашыў паведаміць пра іх чытачу, праінфармаваць грамадства. Ён павінен паведамляць каротка і лаканічна. Галоўнае, каб гэтыя факты былі цікавымі, актуальнымі, новымі, каб дайшлі да чытача аператыўна. Такім чынам, аператыўнасць — галоўная рыса інфармацыйных жанраў. Інфармацыйныя жанры больш характэрны для газет, а не для часопісаў, перыядычнасць якіх значна

меншая. Часопісы не могуць так аператыўна перадаваць інфармацыю. Пра тое, якія важныя падзеі здарыліся ў горадзе або краіне, людзі пазнаюць раней па радыё або тэлебачанню. Аднак людзі не заўжды дасканала фіксуюць у памяці ўсе дэталі паведамлення. А інфармацыя, якая перадаецца з дапамогай газеты, зафіксавана дакладна. Пры гэтым да надрукаванага можна звяртацца пастаянна.

Наступная рыса інфармацыйных жанраў — сцісласць. Важна, каб чытач пазнаў пра факт, здарэнне, з’яву, якія з кім-небудзь дзесьці здарыліся. Ніякага аналізу гэта здарэнне не патрабуе. Няма неабходнасці таксама і ў якіх-небудзь выніках. Чытач зробіць гэта сам. Гэту асаблівасць неабходна ўлічваць тым, хто піша і хто рэдагуе. Адно з важных патрабаванняў пры рэдагаванні інфармацыйных жанраў — выдальце ўсё тое, што лішняе, што паўтараецца, другараднае. Тым самым рэдактар захоўвае плошчу перыядычнага выдання для іншых карысных матэрыялаў і разам з тым эканоміць час чытача.

Інфармацыйнымі жанрамі з’яўляюцца нататка, справаздача, рэпартаж, інтэрв’ю. Іх аб’ядноўвае тое, што агульнае, аб чым ішла размова вышэй. Разам з тым яны адрозніваюцца адзін ад аднаго, маюць свае, спецыфічныя рысы.

Наступную групу прадстаўляюць аналітычныя жанры. Аўтар часта не абмяжоўваецца выкладаннем фактаў. Ён імкнецца прааналізаваць іх, супаставіць з іншымі фактамі, ацаніць сітуацыю і з’явы, прапанаваць сваё бачанне праблемы. У параўнанні з інфармацыйнымі, аналітычныя жанры шырэйшыя па фактычнаму матэрыялу, больш маштабныя па думках, жыццёва значныя па даследаванню. Аналізуючы суму аднатыпных фактаў за некаторы час, аўтар імкнецца абагульніць іх, каб выявіць усе аспекты праблемы. Аналітычныя жанры адрозніваюцца прадметам пазнання, адлюстраваннем аб’екта, канкрэтным назначэннем, пазнавальна-выхаваўчымі задачамі, шыратой асвятчэння рэчаіснасці, маштабам абагульненняў і вынікаў, характарам літаратурна-стылістычных сродкаў. Усё гэта павінен ўлічваць рэдактар пры падрыхтоўцы да выдання аналітычных жанраў. Калі няма аналізу, няма адзнакі здарэнняў, няма вынікаў, канкрэтных прапаноў, рэдактар абавязаны патрабаваць гэта ад аўтара або ўзяць на сябе адказнасць дапрацаваць самому. У гэтым як раз і заключаецца цяжкасць рэдагавання аналітычных жанраў. Да іх адносяцца карэспандэнцыя, артыкул, агляд, рэцэнзія. Яны ў роўнай ступені характэрны і газетам, і часопісам.

Трэці від — мастацка-публіцыстычныя жанры. У аснове гэтага віду газетна-часопісных жанраў знаходзяцца якія-небудзь канкрэтныя з’явы і факты рэчаіснасці. Задача аўтара заключаецца ў тым, каб як-небудзь асабіста, мастацкі ацаніць з’явы і факты. Аўтар шырока выкарыстоўвае

такія мастацкія сродкі, як моўная характарыстыка, мастацкая дэталі, пейзаж, партрэт. Могуць дапускацца выдумка і дагадка. Да рэдагавання такіх жанраў неабходна падыходзіць з такім ж самымі меркамі, як і да рэдагавання мастацкіх твораў. Шматлікія пісьменнікі ў сваёй творчасці шырока выкарыстоўвалі і выкарыстоўваюць мастацка-публіцыстычныя жанры. Так, Канстанцін Паўстоўскі стварыў цэлую галерэю партрэтаў выдатных пісьменнікаў Расіі і замежжа. Да мастацка-публіцыстычных жанраў адносяцца нарыс, сатырычныя публікацыі (фельетон, пародыя, памфлет).

Такім чынам, у газетна-часопіснай практыцы маецца цэлы спектр жанраў. Пры гэтым у кожнага канкрэтнага жанра ёсць свае межы, свае, толькі яму характэрныя літаратурныя законы і правілы, метады і прыёмы. Аўтар і рэдактар павінны іх ведаць. Аднак пры падрыхтоўцы да выдання любога матэрыялу неабходна падыходзіць творча і не заўжды скоўваць сябе якімі-небудзь раз і назаўжды ўстаноўленымі канонамі. Неабходна памятаць пра галоўнае: чытач павінен атрымаць добры, цікавы, павучальны неабходны яму друкаваны твор.

3.2. Нататка як газетны жанр. Асаблівасці яе рэдагавання

Наша рэчаіснасць багата рознымі з’явамі і фактамі. У кожным канкрэтным выпадку ў рэдакцыі вырашаюць, у якой форме адлюстроўваць на старонках газеты гэтыя падзеі. У адным выпадку ім прысвячаецца цэлы артыкул, нарыс, фельетон, рэпартаж, у другім — неадкладна, у той жа або на другі дзень публікуецца кароткае паведамленне. Нататка і ўяўляе сабой такую сціслую форму аператыўнага адлюстравання падзей і фактаў сацыяльнай рэчаіснасці. Як жанр заметка характэрна для газеты — раённай, міжраённай, абласной, цэнтральнай.

Паведамляючы пра якія-небудзь станоўчыя з’явы і факты, нататка робіць пазітыўны ўплыў на грамадскую думку, знаёміць чытача з новымі падзеямі, якія заслугоўваюць увагу, узбагачае чытача неабходнымі ведамі. Крытычная адзнака, якая асуджае адмоўнае, садзейнічае цвярдэнню ў чытача правільнага погляду на той ці іншы прадмет, на падзеі грамадскага жыцця.

Пры падрыхтоўцы нататкі да выдання неабходна звярнуць увагу на наступныя фактары:

1. Хто з’яўляецца суб’ектам дзеяння — канкрэтная асоба, калектыв, арганізацыя і г. д.
2. Які змест падзеі, факта, якія адлюстроўваюцца ў нататцы (што здарылася і здарыцца, калі размова ідзе пра падзею, якая будзе — выстаўка, канферэнцыя, сустрэча і г. д.).

3. Час падзеі (учора, нядаўна, у бліжэйшы час, у канкрэтны дзень).

4. Месца падзеі, яго адрас.

5. Кароткая характарыстыка грамадскай важнасці апісваемай з’явы, факта: штосьці галоўнае здарылася ўпершыню.

6. Чыя ініцыятыва атрымала шырокае распаўсюджванне; значная эканомія дасцігнута дзякуючы каму і г. д.

Такім чынам, нататка — гэта найбольш элементарны жанр публіцыстыкі, значэнне якога — аператыўна данесці чытачу мэтазгодна адабраныя факты сацыяльнай рэчаіснасці ў пазнавальных, выхаваўчых мэтах. (Пад публіцыстыкай разумеюць публікацыі на сацыяльна значную тэму).

Нататкі могуць друкавацца ў выглядзе падборак з агульным загалоўкам або разразнёна, паасобку адна ад другой, маючы асобную назву. Так, у газеце «Советская Белоруссия» ад 16 чэрвеня 2005 г. пад загалоўкам «Адрес события» размешчана дзевяць нататак, у якіх паведамляецца пра розныя падзеі, якія здарыліся ў пяці беларускіх гарадах (Мінск, Гродна, Гомель, Брэст, Краснаполле) і ў чатырох замежных (Будапешт, Канзас-Сіці, Баакуба, Падгорыца). У «Народной газете» ад 27 мая 2005 г. пад назвай «Одним абзацем» надрукаваны чатыры нататкі, якія змяшчаюць інфармацыю, якая зацікавіць чытача: аб набыцці беларускімі прадпрыемствамі за мяжой аўтамабіляў з высокімі экалагічнымі нормамі — «Еўра-2» «Еўра-3»; аб абмене інфармацыйнымі базамі паміж беларускімі і замежнымі праваахоўнымі органамі; аб міжнароднай канферэнцыі суддзяў; аб пераможцах міжнародных і рэспубліканскіх прадметных алімпіяд сярод школьнікаў Віцебшчыны.

Пры рэдагаванні нататкі як газетнага жанру неабходна мець на ўвазе, што яе аснову складаюць канкрэтныя фактычныя дадзеныя. Усялякія агульныя развагі, не падмацаваныя фактычным матэрыялам, для чытача проста дарэмная. *Прыклад.* У навуковай інфармацыйна-аналітычнай газеце Беларусі «Веды» 24 верасня 1999 г. апублікавана нататка «Российская “Наука” — в Минске».

«5–6 сентября в Москве прошла традиционная международная книжная ярмарка. С хорошими новостями вернулась из российской столицы директор магазина «Академическая книга» С. Жибулевская.

— «Наибольший интерес у меня вызвал стенд российского издательства «Наука», — рассказывает Софья Антоновна. — Мы быстро нашли взаимопонимание по всем вопросам. Россияне выразили искреннюю готовность оказать всестороннюю помощь нашему магазину в приобретении их научной литературы. Ознакомили меня со всем ассортиментом уже изданных книг, а также с планами издательства на 1999–2000 гг. Мы заключили соответствующий договор о сотрудничестве. Прямо в Москве я сделала первый заказ, который уже поступил в Минск. Думаю,

что регулярность поставок книг из Москвы будет не реже одного раза в месяц. Замечу, что в московское издательство поступает литература Санкт-Петербургского и Новосибирского филиалов. Наши партнеры пообещали продавать нам свои издания с минимальной торговой наценкой. Книги российского издательства «Наука» позволят значительно расширить ассортимент академической научной литературы в нашем магазине.

Во время ярмарки были установлены хорошие контакты и с российским издательством «Высшая школа». Правда, никаких документов пока не подписано. Но мы договорились, что поступление литературы начнется сразу же, как только будет найден посредник, который сможет оплатить заказ и доставить его в Минск».

Паспрабуем разабрацца ў змесце нататкі. Уся нататка напісана агульнымі, малазразумелымі фразамі. У ёй няма ніякіх канкрэтных дадзеных, якія дазволілі б чытачу атрымаць уяўленне пра падзею. Што азначае фраза: «Мы быстро нашли взаимопонимание по всем вопросам»? Назавіце хаця б адно-два галоўнае пытанне. А што значыць сцверджанне «...выразили искреннюю готовность оказать всестороннюю помощь»? Пустая фраза, якая нічога не значыць, якую можна ўжываць ў любым выпадку, у любой сферы дзейнасці і нават тады, калі нічога не зроблена і не будзе зроблена. А як разумець словы дырэктара кніжнага магазіна: «Думаю, что регулярность поставок книг из Москвы будет не реже одного раза в месяц»? Чаму дырэктар мяркуе, «думае», што пастаўкі кніжнай прадукцыі будуць не радзей аднаго раза ў месяц, калі ён, дырэктар, заключыў з выдавецтвам «Наука» дагавор, у якім рэгулярнасць паставак абавязкова абумоўлена? Або такога пісьмовага дагавора няма, а калі ёсць — то вусны? Аднак у такім выпадку такі «акт» ніяк нельга лічыць дагаворам.

І ўжо зусім незразумела сцверджанне, што «были установлены хорошие контакты и с российским издательством “Высшая школа”». Правда, никаких документов пока не подписано». Чытач мае права задаць пытанне аўтару і рэдактару: што тут добрага? Што рабіць рэдактару, які падрыхтоўвае такога роду нататкі? Адказ можа быць толькі адзін: патрабаваць ад аўтараў канкрэтных фактаў, пазбаўленняў ад агульных фраз. Калі аўтар гэтага зрабіць не можа, нататку друкаваць нельга.

Як ужо адзначалася, аператыўнасць — абавязковае патрабаванне да нататкі. Інакш нататка старэе, факты ў ёй перастаюць быць новымі, пра іх чытач, як правіла, пазнае з іншых крыніц. Вось напрыклад з той самай газеты «Веды» ад 26 кастрычніка 1999 г.: «У кастрычніку 1999 года ў бібліятэцы факультэта міжнародных адносін БДУ адбылося афіцыйнае адкрыццё другой у рэспубліцы дэпазітарнай бібліятэкі ААН». Паведамленне насамрэч сацыяльна значнае. Яно павінна дайсці да чытача. Аднак звярніце увагу на даты: паміж падзеяй і паведамленнем пра яе прайш-

ло больш месяца. Хіба гэта навіна? Не, гэта ўжо не навіна. Для нататкі, кароткай інфармацыі яно не падыходзіць. Пра гэта неабходна было расказаць у разгорнутай карэспандэнцыі або ў артыкуле з адпаведным аналізам, характэрным для гэтых жанраў. Задача рэдактара — падказаць аўтару і дапамагчы яму.

У рэдакцыйнай практыцы часам даводзіцца сутыкацца з аўтарамі, якія спрабуюць утаіць ад чытача час адбывання падзеі, з’явы, факта, выкарыстоўваючы словы «на днях», «нядаўна» «толькі што» і г. д. Задача рэдактара выясніць, калі канкрэтна гэта было. І тады будзе разумела, якую «навіну» падаць чытачу.

Рыхтуючы да друку матэрыял, рэдактар павінен цвёрда засвоіць, што ў нататцы, як у газетным жанры, не дапускаюцца ні разгорнуты аналіз, ні шырокія абагульненні, ні сістэма аргументацыі — усё гэта робіцца ў газеце з дапамогай іншых жанраў. Не дапускаецца ў нататцы мнагаслоўнасць, непатрэбныя апісваючыя элементы, якія не змяшчаюць карысную інфармацыю. Усе гэтыя адступленні павінны быць прыбраны, а нататка скарачана да мінімума. Эканамічнасць выкладу — важнае патрабаванне гэтага газетнага жанру.

Перыядычнае выданне адказна за верагоднасць паведамляемых фактаў незалежна ад таго, у якім жанры яны выкарыстаны. Аднак асабліва непрыемна, калі ў невялікім інфармацыйным матэрыяле перакручаны прозвішчы, ініцыялы, няправільна названы прамысловыя і сельскагаспадарчыя прадпрыемствы, населеныя пункты і г. д. Такія памылкі могуць быць вызваны тым, што кароткую інфармацыю працаўнікі газеты часта атрымваюць па тэлефоне. Таму праверка фактаў, прыведзеных цыфравых і іншых дадзеных — прамы абавязак чалавека, які піша або рэдагуе нататку. Рэдактар павінен пастаянна памятаць пра тое, што ад дасканаласці, верагоднасці фактаў, дадзеных у вялікай ступені залежыць аўтарытэт перыядычнага выдання, моц выхаваўчага ўздзеяння, эфектыўнасць друкаванага слова.

Такім чынам, нататка — адзін з інфармацыйных жанраў перыядычнага выдання. Яна характэрна газеце — раённай, міжраённай, абласной, цэнтральнай. Асноўныя рысы нататкі: сацыяльная значнасць выкарыстоўваемых фактаў і падзей, аператыўнасць, кароткае выкладанне матэрыялу, дасканаласць.

3.3. Справаздача. Формы справаздачы. Спецыфіка рэдагавання

Матэрыял, які атрымліваецца ў выніку сходу, нарады, сімпозіума, канферэнцыі, фестывалю або іншага грамадскага або дзяржаўнага форуму, звычайна падрыхтоўваецца ў жанры справаздачы. Важна, каб падзеі і здарэнні, былі грамадска значнымі і ўяўлялі цікавасць для чытача.

Як і ў нататцы, у справаздачы падаваемая інфармацыя павінна быць праўдзівай і дакладнай. У адносінах да справаздачы гэта патрабаванне асабліва важна, таму што ў дадзеным выпадку аўтар перадае размову прамоўцаў, абставіны сходу, сэнс прынятых рашэнняў, часта выключнай важнасці, і ўсялякае адступленне ад ісціны можа перакруціць сутнасць справы, забытаць, дэзарыентаваць грамадскую думку.

Паколькі справаздача з'яўляецца інфармацыйным жанрам, то яна павінна аператыўна перадаваць падзеі. Калі справаздача апублікавана праз некалькіх дзён пасля падзеі, то яна або зусім страчвае ўсялякі сэнс, або значна прайграе ў сіле эмацыянальнага ўздзеяння на чытачоў, якія хочуць хутка пазнаць пра падзеі.

Як было сказана вышэй, уся тэорыя жанраў умоўная. Няма і не можа быць адзінага азначэння той ці іншай літаратурнай формы, так як і няма і непраходных межаў паміж асобнымі жанрамі перыядычных выданняў. Гэта можна сказаць і ў адносінах справаздачы. Калі разглядаць форму падачы матэрыялу ў жанры справаздачы, то можна вылучыць тры разнастайнасці: кароткая хранікальная справаздача, агульная разгорнутая справаздача і тэматычная справаздача.

Кароткая хранікальная справаздача звычайна падаецца з тэлеграфнай аператыўнасцю. У ёй у лаканічнай форме расказваецца чытачу пра адбыўшыся сход, канферэнцыю, мітынг, фестываль або іншую падзею.

Вось характэрны прыклад з штотыднёвіка «Літаратура і мастацтва» ад 23 чэрвеня 2000 г.:

«Беларуская полька».

«У Чачэрску прайшоў чацвёрты рэспубліканскі фестываль “Беларуская полька”. У ім прымалі ўдзел дзіцячыя і маладзёжныя калектывы народнага танца, фальклорныя гурты, асобныя выканаўцы, інструментальныя і сямейныя ансамблі.

Праводзіўся конкурс танцораў-салістаў, выканаўцаў народнай музыкі. Журы конкурсу ўзначальвала прафесар кафедры харэаграфіі Расійскай дзяржаўнай акадэміі славянскай культуры Эмілія Шумілава. Фестываль, у якім таксама бралі ўдзел танцавальныя гурты з Расіі і Украіны, закончыўся святам у вёсцы Залессе».

Такая форма справаздачы не дае чытачу шырокага, поўнага прадстаўлення пра падзею, аднак яна выйграе па сваёй аператыўнасці. Часта падрабязная інфармацыя з'яўляецца на старонках перыядычнага выдання як папярэдніца разгорнутай справаздачы, яна папярэджае чытача, раней зацікаўлівае тэмай. Выразнасць, тэлеграфная лаканічнасць — гэта характарыстыкі кароткай хранікальнай справаздачы.

Агульная разгорнутая справаздача характарызуецца тым, што ў ёй паслядоўна і поўна выкладаецца, дакументальна адлюстроўваецца

ход якога-небудзь сходу, мітыngu, канферэнцыі. Аднак было б памылкай лічыць, што падрыхтоўка справаздачы, дзе аўтар не вядзе размову з чытачамі ад першай асобы, не робіць абагульненняў і вынікаў — справа простая. Аўтар не толькі набірае са стэнаграм або пратакола цікавыя факты, але і старана вылучае найбольш ёмістыя, прынцыпова важныя, якія характарызуюць тон, настрой, асноўны сэнс сходу. Зразумела, аўтар апянецца на вышыні становішча толькі ва ўмовах глыбокіх ведаў прадмета размовы, якая адбылася на сходзе.

У агульнай разгорнутай справаздачы знаходзяць адлюстраванне галоўныя праблемы, якія былі закрануты на сходзе. Яна характарызуецца агульнай праблемнасцю, шматтэмнасцю, хранікальнай паслядоўнасцю выкладу матэрыялу. У якасці прыкладу можна прывесці справаздачы пра штогадовыя агульныя сходы Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі. Яны друкуюцца, як правіла, у радзе цэнтральных газет рэспублікі, але найбольш поўна ў газеце «Веды».

Тэматычная справаздача займае асабістае месца. Яна раскрывае перад аўтарам шырокае поле для творчасці, для максімальнага выкарыстоўвання сваіх здольнасцей. Тэматычная справаздача не перадае падзеі ў хранікальнай паслядоўнасці і максімальнай паўнаце, аўтар вылучае з вялікай размовы галоўную тэму, якая складае яго аснову, лейтматыў падзеі.

Тэматычная справаздача дае аўтару магчымасць не толькі пераказаць змест даклада, выступлення, але і ўводзіць у матэрыял уласны аналіз, дадатковыя факты, выкарыстоўваючы свае ўражанні.

Тэматычная справаздача вельмі блізкая па сваіх прыкметах да артыкула або карэспандэнцыі. Такая форма справаздачы ў большай меры суб'ектыўна, чым справаздача агульная ці хранікальная, дзе аўтар строга прытрымліваецца паслядоўнасці выкладання фактаў. У тэматычнай справаздачы ўсё, пачынаючы з самой тэмы і заканчваючы абагульненнямі, — вынік аўтарскага бачання і разумення падзей.

26 ліпеня 2005 г. Прэзідэнт Беларусі Аляксандр Рыгоравіч Лукашэнка правёў нараду па пытаннях унутранай і знешняй палітыкі дзяржавы. На другі дзень газета «Советская Белоруссия» надрукавала вялікую тэматычную справаздачу аб гэтай падзеі пад назвай «Лучшая политика — это хорошая экономика!». Як адзначае аўтар справаздачы, важнасць гэтай нарады не толькі ў тым, што на ёй ішла маштабная размова пра актуальныя праблемы дзяржавы, але і ў тым, што на ёй атрымала далейшае развіццё новая форма дзелавых зносін — «доклады руководителей, оценка ситуации, поручения, сроки исполнения...». У той жа дзень газеты «Звезда», «Рэспубліка» «Новая газета» і іншыя таксама надрукавалі свае тэматычныя справаздачы пра гэту нараду.

Разгледзем спецыфіку рэдагавання справаздачы.

Перш за ўсё рэдактар павінен вызначыць важнасць падзеі, пра якую даецца справаздача, яе актуальнасць, грамадскую значнасць. Ад пазіцыі рэдактара залежыць, пойдзе ў нумар матэрыял ці не. І калі падзея не ўяўляе сабой грамадскай цікавасці, матэрыял пра яе даваць не патрэбна. Напрыклад, наўрад ці неабходна даваць справаздачу на старонках цэнтральнай газеты пра сход пайшчыкаў па будаўніцтву гаражнага кааператыва. Гэта падзея ўяўляе цікавасць толькі для невялікай групы чытачоў.

Затым рэдактар павінен вызначыць аператыўнасць публікуемай справаздачы, праверыць, ці не прайшла яна ў іншых перыядычных выданнях (справаздачы пра падзеі, якія маюць вялікі грамадскі рэзананс, як, напрыклад, вышэй азначаны сход 26 ліпеня 2005 г., публікуецца ў некалькіх выданнях). А такое адбываецца. Рэдактар павінен заўжды памятаць пра тое, што газета, якая не аператыўна адгукаецца на падзеі, траціць сваіх падпішчыкаў.

У абавязкі рэдактара таксама ўваходзіць вызначэнне кампетэнтнасці аўтара ва ўздыхаемых у справаздачы пытаннях, яго прафесіянальных ведаў. Без ведаў прадмета размовы любы разважанні аўтара будуць агульнымі, няпэўнымі, нязначнымі. Чытач не зверне ўвагу на такія разважанні. І зусім дрэнна, калі некаторыя некампетэнтныя аўтары прымаюць паставу такога настаўніка, які вучыць іншых, як патрэбна жыць і працаваць, самі таго не заўважаючы, што яны робяць спробу быць вышэй за калектыў. Няма неабходнасці даказваць бессаромнасць такога становішча. Ніхто не даваў права журналісту вучыць калектыў — гэта неэтычна і бессаромна. Вось тут на дапамогу такому гора-аўтару і павінен прыйсці рэдактар.

І, нарэшце, прыступаючы да рэдагавання справаздачы, рэдактар улічвае форму падачы матэрыялу. Калі гэта кароткая хранікальная справаздача, яна павінна быць выразнай, тэлеграфна-лаканічнай. Усялякія адступленні, празмернасці тут не патрэбны. Рэдактару неабходна іх прыбраць. Калі гэта агульная разгорнутая справаздача, рэдактар пра-варае, наколькі аўтар разабраўся ў матэрыяле, ці змог ён адабраць з яе самае галоўнае, канкрэтнае, ці зрабіў старанную літаратурную апрацоўку. Асабліваю ўвагу рэдактар павінен звяртаць тэматычнай справаздачы. Менавіта гэта форма найбольш складаная і часта патрабуе ад аўтара і рэдактара праявіць свае веды і глыбокае разуменне прадмета размовы.

Такім чынам, справаздача — гэта такі жанр перыядычнага выдання, які выкарыстоўваецца для падачы матэрыялу пра нарады, сход, канферэнцыі, мітынгі, спартыўныя спаборніцтвы, масавыя святы і г. д. Ён шырока распаўсюджаны ў газетах, радзей — у часопісах. Выдзяляюць тры формы: кароткая хранікальная справаздача, агульная разгорну-

тая справаздача і тэматычная справаздача. Разглядаемыя ў справаздачах тэмы павінны адрознівацца важнасцю падзей, актуальнасцю, грамадскай значнасцю, навізнай, аператыўнасцю.

3.4. Рэпартаж. Спецыфіка і методыка рэдагавання рэпартажу

На працягу доўгага часу рэпартажам называлі ўсё тое, што літаратурны працаўнік газеты або часопіса прыносіў у рэдакцыю. Аднак ужо даўно рэпартаж вызначылі як жанр, які мае сваё назначэнне, свае магчымасці. Вышэй ужо гаварылася пра найбольш просты жанр інфармацыі — нататцы, у якой тэма не разгортваецца. Аднак у мностве выпадкаў неабходна развіць, асвятліць з усіх бакоў, на аснове не аднаго, а рада фактаў асэнсаваць пэўную праблему. Вельмі часта недастаткова паведаміць пра падзею, як мы гэта бачым у нататцы, — важна паказаць яе, зрабіць чытача як бы ўдзельнікам, сведкам таго, што адбываецца, дабіцца «эфекту прысутнасці». І тады чытач відавочна зможа ўявіць сабе пэўную жыццёвую сітуацыю. Вырашэнню такой творчай задачы пасяхова службыць рэпартаж — адзін з шырока распаўсюджаных жанраў інфармацыі.

Сярод падзей штодзённага жыцця пастаянна ёсць такія, якія сканцэнтраваны, выразны, у сваім асабовым сюжэце раскрываюць характэрнае, істотнае, вынік дзейнасці ў якой-небудзь вобласці за вызначаны час. Вось прыклад таго, як ёміста можна раскрыць у рэпартажы праз падзею, абмежаваную ў часе, істотнае, тыпічнае.

У газеце «Звязда» ад 23 ліпеня 2000 г. надрукаваны рэпартаж «Інжы-нерныя войскі пракладуць дарогу праз агонь, ваду і багну (карэспандэнт «Звязды» дзве гадзіны ўзводзіў і трымаў мост)». У ім паведамляецца пра збор і вучэнні аднаго інжынерна-сапёрнага палка. Карэспандэнт прысутнічаў на гэтым вучэнні ўсяго дзве гадзіны. Аднак за гэты абмежаваны адрэзак часу ён змог ярка і сцвярдзальна паказаць падрыхтаванасць інжынерных частак Узброеных сіл Рэспублікі Беларусь выканаць баявую задачу ў розных умовах. Чытаеш рэпартаж, і ў цябе адразу складваецца ўражанне, што ты быццам разам з усім асабовым складам удзейнічаеш і ў навядзенні 30-мятровага маста, і ў пракладцы дарог, і ў размініраванні міннага поля. Рэпарцёр, такім чынам, змог стварыць «эфект прысутнасці».

Вось такія падзеі, абмежаваныя ў часе, ёмістыя па зместу, і складаюць характэрную прыкмету жанру рэпартаж. Паколькі ў рэпартажы тэма распрацоўваецца на аснове вызначанай падзеі, сведкам або ўдзельнікам якой быў журналіст, узнікае магчымасць паведаміць пра здарэнне і відавочна выявіць шматлікія істотныя дэталі, накідаць рысамі агульную карціну. Можна, калі гэта важна, апісаць і месца падзеі, і настрой людзей.

Сцвярджальную нагляднасць паказваемым падзеям надае ілюстрацыйны матэрыял. Ён у многім дапаўняе тэкст, надае дынамічнасць.

У газеце «Веды» ад 26 лютага 1999 г. змешчаны рэпартаж «Не хлебам адзіным» — пра VI Мінскі кніжны базар і V спецыялізаваную выставу «Combīt-99». Аўтар рэпартажу пералічвае фірмы і кампаніі, якія пастаўляюць паліграфічныя матэрыялы і абсталяванне, расказвае пра экспанаваную літаратуру, пра прыжыццёвыя кнігі «Барока ў беларускай літаратуры і мастацтве» выдавецтва «Беларуская навука». Увесь рэпартаж напісаны апасродкавана. Аўтар суха пералічвае дадзеныя, прыводзіць назвы кніг, называе некаторыя прозвішчы. Вось і ўсё. А насамрэч сёння ў рэпартажы ўсё больш увагі надаецца чалавеку. Усялякая падзея, якой прысвечаны рэпартаж, — гэта вынік дзейнасці калектыву, чалавека. І важна паказаць ініцыятыву, зацікаўленасць людзей у выніках сваёй працы, іх актыўнасць, сілу маральных стымуляў і г. д.

Вяртаючыся да нашага рэпартажу, мы можам канстатаваць тое, што відавочнасць і дынамічнасць, ролю чалавека ў падзеі надаюць фатаграфіі. Насамрэч на першай фатаграфіі паказаны кіраўнікі дзяржаўных камітэтаў друку Расійскай Федэрацыі і Рэспублікі Беларусь, якія разразаюць стужку пры адкрыцці кніжнага базару. На другой — работа прадстаўнікоў выдавецтваў на сваіх стэндах. На трэцяй — аўтар і дырэктар выдавецтва «Беларуская навука» праводзяць прыжыццёвы кніг. Фатаграфіі вырашальным вобразам дапамаглі аўтару тэксту рэпартажу. Несумненна, што менавіта па патрабаванню рэдактара тэкст быў дапоўнены фатаграфіямі. Менавіта з гэтага і складаецца рэдагаванне дадзенага рэпартажу.

Такім чынам, рэпартаж — жанр інфармацыі, які характарызуецца жывым, наглядным адлюстраваннем і раскрыццём грамадскага сэнсу істотнай падзеі, сведкам або ўдзельнікам якога быў аўтар. Рэпартаж сёння ўсё ў большай ступені становіцца жанрам разважанняў, жанрам праблемным, не страціўшы пры гэтым аператыўнасць, бачнасць, нагляднасць.

Значыць, паўтोरымся яшчэ раз, дадзім такое азначэнне жанру рэпартаж. Рэпартаж — гэта жанр, у якім адлюстроўваюцца непасрэдныя назіранні аўтара, асэнсаванні, ацэненыя ім.

У чым заключаецца методыка рэдагавання рэпартажу як інфармацыйнага жанру?

Па-першае, адна з пастаянна цяжкіх праблем — праблема арганізацыі сабранага матэрыялу, кампазіцыі, пастраення рэпартажу. У ім, як правіла, падзея раскрываецца ў такой паслядоўнасці, у якой яна і праходзіла. Аднак у межах гэтай агульнай схемы магчымы розныя варыянты. Часта становяцца неабходнымі адступленні-ўспаміны, якія дазваляюць падкрэсліць змены ў якой-небудзь вобласці жыцця за нейкі

перыяд, які раздзяляе гэту падзею з далёкім і недалёкім мінулым. Часам адступленні ад фэбулы падзеі неабходны, каб расказаць пра чалавека, які іграе ў ёй важную ролю. У рэпартажы аўтарскае «Я» вельмі актыўна. У шматлікіх выпадках аўтар не згадвае сябе, аднак чытач увесь час адчувае прысутнасць аўтара — сведка апісваемага. Часта расказ вядзецца ад першай асобы, і гэта сказваецца на пастраенні рэпартажу, надае яму характар лірычнага апавядання. У такім выпадку аўтарскія ўражанні, разважанні набываюць асаблівае значэнне. Такім чынам, праблема арганізацыі матэрыялу, яго кампазіцыя — важная метадычная праблема і аўтара, і рэдактара.

Па-другое. Рэдактар павінен дапамагчы аўтару забяспечыць эфект нагляднасці, жывасці разам з глыбінёй думкі, назірання і адзнакі сутнасці фактаў.

Па-трэцяе. Рэдактар пры рэдагаванні тэксту рэпартажу павінен аказаць садзеянне ў арганізацыі ілюстрацыйнага матэрыялу. Пра яго ролю гаварылася вышэй.

Па-чацвёртае. Пры падрыхтоўцы да друку рэпартажу не апошняю ролю іграе яго літаратурнае рэдагаванне.

Падводзячы вынікі, неабходна адзначыць наступнае. Мастацтва рэпартажу — мастацтва складанае. Яно прадугледжвае ўменне расказаць і паказваць, знаходзіць тэмы, вызначаць пункт погляду на кожны з іх, абагульняць свае назіранні, умешвацца ў вызначаныя надзёныя праблемы рэчаіснасці, раскрываць новае, паважнае.

3.5. Інтэрв'ю. Асаблівасці рэдагавання і назначэнне жанру. Віды інтэрв'ю. Патрабаванні пры рэдагаванні

«Інтэрв'ю» — англійскае слова. У перакладзе на беларускую мову — «размова». Гэтым тэрмінам азначаецца публіцыстычны жанр, які ўяўляе сабой размову журналіста (групы журналістаў) з адной або некалькімі асобамі. Размова можа атрымаць у газеце ці часопісе адлюстраванне ў поўным або скарачаным памеры, у прамой ці ўскоснай (у выкладзенай) форме. Інтэрв'ю дазваляе перыядычнаму выданню інфармаваць грамадства пра значную падзею, важнае пачынанне, прыцягнуць увагу да актуальнай праблемы ці іншага хвалюючага пытання. Такое выступленне газеты ці часопіса, зразумела, успрымаецца чытачом больш актыўна, чым проста інфармацыя. Станоўчае псіхалагічнае ўздзеянне аказвае тое, што навіны, паведамленне пра падзею, пра новае ў вопыце мас выходзіць з чалавека, які мае дачыненне да справы ці іграючага ў ім значную ролю. Інфармацыйны факт, падзея, паведамленне пра планы часта маюць патрэбу ў тлумачэнні. І ў гэтым выпадку інтэрв'ю — эфектыўная форма

пераканання. Адзнака, каментарый аўтарытэтай асобы надаюць выступленню газеты, часопіса вялікую сілу пераканаўчасці.

Такім чынам, інтэрв’ю — форма творчага супрацоўніцтва журналіста і чалавека (групы асоб), які мае дачыненне да прадмета гаворкі. Факты і каментарый належаць, галоўным чынам, інтэрв’юіруемаму.

Ён вырашае пытанні пра тэму, характар размовы. Ад яго залежыць глыбіня пранікнення ў сутнасць пытання, прадметнасць адказаў. У час размовы вырашаецца істотнае і менш значнае, дадатковае. Часам інтэрв’юіраваны адыходзіць ад тэмы, вельмі падрабязна расказвае пра адно, а скупа — пра другое.

Задача журналіста — адабраць з размовы тое, што неабходна для газеты, часопіса, што цікава чытачу, для шырокай грамадскасці. У радзе выпадкаў той, хто бярэ інтэрв’ю, выказвае свае думкі і апярыруе фактамі. Нарэшце, ад журналіста залежыць і наданне інтэрв’ю асобай формы.

Такім чынам, спецыфіка інтэрв’ю як жанра заключаецца ў тым, што факт, падзея, іх грамадскае значэнне раскрываюцца праз паведамленне, думкі суразмоўца, які валодае нейкай асобай інфармацыяй і кампетэнтнасцю.

Існуе некалькі відаў інтэрв’ю.

Найбольш просты і распаўсюджаны від інтэрв’ю мае пытанне-адказную структурную форму, калі ў газеце або часопісе ўзнаўляюцца пытанні журналіста і адказы інтэрв’юіруемай асобы. Гэта інтэрв’ю-дыялог.

Інтэрв’ю афіцыйнага характару звычайна надаюць пытанне-адказную форму. Афіцыйнае інтэрв’ю адлюстроўвае не толькі асабістыя думкі, але, перш за ўсё, пункт гледжання, пазіцыю пэўнай арганізацыі, урада, дзяржавы і г. д. Часта такія інтэрв’ю іграюць роль важнага палітычнага дакумента. Гэтымі дакументамі з’яўляюцца інтэрв’ю высокааўтарытэтных асоб, прысвечаныя важным праблемам унутранай і знешняй палітыкі. У якасці такога прыкладу можна назваць інтэрв’ю Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь А. Р. Лукашэнкі галоўнаму рэдактару часопіса «Беларусь» 4 снежня 1996 г.

Часам пытанні журналіста (рэдакцыі) афіцыйнай асобе прапаноўваюцца раней, у пісьмовай форме. Адказы на гэтыя пытанні бываюць вялікія. Такое інтэрв’ю было надрукавана ў «Народной газете» ад 4 мая 2005 г. пад назвай «Стратегія прарыва», у ім намеснік кіраўніка Магілёўскага аблвыканкама Аляксандр Дубко расказаў пра рэалізацыю Дзяржаўнай праграмы адраджэння і развіцця сям’я на 2005–2010 гг. на Магілёўшчыне.

Часта па тых ці іншых пытаннях рэдакцыя звяртаецца не толькі да кампетэнтных асоб, але і да радавога чытача. У гэтых адносінах

атрымоўваецца арыгінальнае інтэрв'ю, надрукаванае ў газеце «Веды» ад 21 мая 1999 г. пад назвай «Печаль моя светла». У ім ідзе размова з доктарам тэхнічных навук А. І. Дабралюбавым пра паэзію А. С. Пушкіна, падкрэслім, з чалавекам, «не очень почитающим... поэзию». У гэтым інтэрв'ю выказваецца шмат смелых, незвычайных думак, з якімі можна згаджацца або не згаджацца, але якія вызываюць цікавасць у чытачоў.

Часта ў журналісцкай практыцы ўжываецца інтэрв'ю-маналог. Гэта разгорнуты расказ ад першай асобы, які ўяўляе сабой адказ на пытанне, пастаўленае рэдакцыяй. Вельмі часта рэдакцыя звяртаецца да спецыялістаў ці арганізацый ад імя чытачоў па жыллёвых, працоўных, юрыдычных, пенсійных і іншых пытаннях. Адказ на іх і ўяўляе сабой інтэрв'ю-маналог. Так, рэдакцыя «Народной газеты» звярнулася ў Міністэрства працы і сацыяльнай аховы насельніцтва Рэспублікі Беларусь з пытаннем пра будучую рэформу ў вобласці пенсійнага забеспячэння. У выніку ў гэтым перыядычным выданні 13 жніўня 2005 г. быў надрукаваны вялікі інтэрв'ю-маналог пад назвай «Начнем накапливать пенсии, но пока условно».

Часта ў практыцы сустракаюцца інтэрв'ю, якія прадказваюць адказы суразмоўцы. У іх скарачана паказаны змест размовы. Аднак такі від інтэрв'ю мяжуе з жанрам справаздачы.

У перыядычным друку шырокае распаўсюджванне атрымалі прэс-канферэнцыі, размовы за круглым сталом. Яны ўяўляюць сабой разнастайнасці групавых, масавых інтэрв'ю. Такія інтэрв'ю дазваляюць усебакова раскрыць тэму, асвятліць пытанне з розных пунктаў гледжання. Абмеркаванне праблемы можа змяшчаць і рысы палемікі, спрэчкі.

Да відаў інтэрв'ю адносяцца і анкеты. Гэта цыкл кароткіх размоў або пісьмовых адказаў па адным і тым жа пытанні. Шырокае апытанне дазваляе вызначыць думкі чытачоў па праблеме, якая цікавіць грамадства. Анкетыванне ўяўляе сабой своеасаблівае сацыялагічнае даследаванне.

Форму інтэрв'ю часам можа прымаць рэцэнзійны водгук. Рэдакцыя газеты «Веды» 4 чэрвеня 1999 г. узяла інтэрв'ю ў члена-карэспандэнта Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі П. Т. Петрыкава ў сувязі з выданнем вучэбнага дапаможніка «Гісторыя Беларусі». Гэта своеасаблівае інтэрв'ю-рэцэнзія. Як вядома, гэта выданне атрымала ў друку неадзначную адзнаку. Былі і добрыя водгукі, і крытычныя. І вось рэдакцыя вырашыла выявіць пункт гледжання яшчэ аднаго спецыяліста. Аднак справа ў тым, што П. Т. Петрыкаў яшчэ ў рукапісе падтрымаў гэта выданне. Таму яго кропка гледжання была вядома загадзя і нічога новага не магла даць чытачу.

Такім чынам, інтэрв'ю ў газетна-часопіснай практыцы можа прымаць розныя віды. Спынімся зараз на пытанні, якія патрабаванні прад'яўляюцца пры рэдагаванні інтэрв'ю.

Перш за ўсё — тэма, пытанне, якія сталі прадметам размовы, павінны быць грамадска значнымі. Прычым неабходна ўлічваць, у якім выданні інтэрв'ю будзе надрукавана. Напрыклад, калі яно будзе размешчана ў раённай газеце, то рэдактар павінен патрабаваць ад аўтара, каб тэма была мясцовага характару, блізкая чытачу.

Наступнае патрабаванне — улічваць, хто дае інтэрв'ю. Гэта павінна быць кампетэнтная асоба, якая ведае прадмет размовы. Зразумела, што на пытаннях аграпрамысловага сектара павінен інтэрв'юіравацца спецыяліст гэтай галіны.

Далей рэдактар павінен улічваць, каб усё інтэрв'ю, незалежна ад тэмы напісання, было змяшчальным, каб у ім адсутнічалі пустыя, агульныя фразы. Для гэтага аўтар інтэрв'ю павінен дасканалы валодаць прадметам размовы, ён павінен і абавязаны загадзя падрыхтавацца да яго. Калі інтэрв'ю не змяшчальнае, рэдактар не павінен даваць яго ў нумар. Нарэшце, рэдактар павінен дапамагчы аўтару напісаць інтэрв'ю жыва, дынамічна, цікава, каб максімальная колькасць чытачоў прачытала яго.

З усяго вышэйсказанага вынікае наступнае. Асабліваць інтэрв'ю заключаецца ў тым, што ў адрозненні ад усіх іншых жанраў публіцыстыкі, гэты жанр уяўляе рэзультат супрацоўніцтва журналіста і суразмоўніка. Інтэрв'ю валодае асаблівай сілай пераканаўчасці, калі паведамляемыя факты і думкі выходзяць ад аўтарытэтай асобы, чыя кампетэнтнасць і прынцыпная пазіцыя не выклікаюць сумненняў. У гэтым сэнсе інтэрв'ю іграе немалаважную ролю ў фарміраванні грамадскай думкі. Інтэрв'ю адрозніваецца шматвобразнасцю форм, якія даюць магчымасць адлюстраваць думкі, паведаміць факты, узятыя з размовы з адной ці некалькімі асобамі, сцісла ці шырока раскрыць тэму.

3.6. Карэспандэнцыя. Прыкметы і назначэнне жанру.

Падвіды карэспандэнцый. Рэдагаванне карэспандэнцый

Карэспандэнцыя як жанр перыядычнага выдання нарадзілася з разгортвання, падрабязнага пісьма ў рэдакцыю. Слова «карэспандэнцыя» у штодзённым маўленні і зараз зберагло сваё першапачатковае значэнне — перапіска, абмен пісьмамі, паштова-тэлеграфныя адпраўленні. Ітак, карэспандэнцыя — газетна-часопісны жанр, у якім факты, звязаныя адзінаствам тэмы, не проста паведамляюцца, а і каментуюцца, аналізуюцца з розных бакоў. Асвятляючы важныя пытанні жыцця, яна мае справу з сістэмай аднародных фактаў і з'яў, якія ўзяты ў пэўным маштабе.

Аднак толькі канстатаваць, пералічваць факты мала. Неабходна, адшурхоўваючыся ад іх, выявіць жыццёвыя заканамернасці, бачыць у фактах унутраны змест сацыяльнага жыцця. Факты для журналіста — не самамэта. Яны — важны матэрыял для вылучэння перад грамадствам асобнай праблемы, грунт для вынікаў і абагульненняў.

Вынікі ў любой карэспандэнцыі асноўваюцца на фактах. Адбіраючы, каментавашы, аналізуючы іх, журналіст дапамагае чытачу абдумаць грамадскія важныя падзеі, з’явы. Думкі ў карэспандэнцыі звычайна рухаюцца ад фактаў да высвятлення з’явы, а потым да вынікаў і прапаноў. Карэспандэнцыя часта абмяжоўваецца разглядам, аналізам становішча спраў у адным сельскагаспадарчым або прамысловым прадпрыемстве, ва ўстанове. Пры гэтым яна распрацоўвае адно канкрэтнае пытанне, нешырокую тэму.

Вельмі часта ў карэспандэнцыі ідзе размова пра цяжкія гаспадарчыя кампаніі, культурна-масавыя мерапрыемствы. У аператыўных карэспандэнцыях паведамляецца пра станоўчы вопыт або недахопы ў правядзенні вяснянай пасяўной, доглядзе за палямі і ўраджаем і г. д. Абагульненні будуць на канкрэтных прыкладах, вывучаных аўтарамі, на агульных цыфравых матэрыялах.

Карэспандэнцыя, такім чынам, — гэта публіцыстычны жанр, у якім аўтар распрацоўвае пэўную актуальную тэму на аснове асэнсавання «адрэзку жыцця». Гэты жанр паспяхова служыць прапагандзе перадавога вопыту або крытыцы недахопаў.

Карэспандэнцыі прынята падзяляць на два асноўныя падвіды — інфармацыйныя і аналітычныя.

Інфармацыйная карэспандэнцыя ўсебакова паведамляе пра якую-небудзь падзею, з’яву, палажэнне спраў на месцах, аб’ядноўваючы сістэмы аднародных фактаў пэўнай тэмай. Распрацаваўшы яе, аўтар дастаткова падрабязна паведамляе пра ўсё важнае і цікавае для чытача ў гэтым пытанні. Інфармацыйная карэспандэнцыя — гэта зусім не форма калекцыянавання фактаў, якія датычацца дадзенай тэмы. Яна звяртае ўвагу чытача на важную з’яву, знаёміць грамадства з новым у жыцці, прапагандуе новы вопыт, дапамагае зразумець яго значэнне, у шматлікіх выпадках малое перспектыву ў якой-небудзь вобласці дзейнасці.

У газеце «Рэспубліка» ад 27 чэрвеня 2000 г. надрукавана інфармацыйная карэспандэнцыя «Социальная сфера завода». У ёй ідзе размова пра развіццё сацыяльнай сферы на Асіповіцкім заводзе аўтамабільных агрэгатаў. У чым гэта праяўляецца? На заводзе да сацыяльных праблем адносяцца як да першаступенчатай задачы. Толькі ў 1999 г. было пабудавана 140 кватэр, а ў 2000 г. намечана пабудаваць 200 кватэр. «Кроме домов с отдельными квартирами, завод имеет два добротных общежития,

два детских сада, магазин, столовую, кафе, коктейль-бар, прекрасный физкультурно-оздоровительный комплекс». Прычым шматлікімі сацыяльна-культурнымі аб'ектамі карыстаюцца не толькі завадчане, але і ўсе жадаючыя жыхары горада. А стадыён, пабудаваны прадпрыемствам і які знаходзіцца на яго балансе, стаў месцам правядзення ўсіх масавых гарадскіх і раённых мерапрыемстваў. Усе гэтыя дасягненні — вынік не толькі ўмелага кіраўніцтва прадпрыемства, але і ўсяго працоўнага калектыву. Аўтар інфармацыйнай карэспандэнцыі сцвярджае, што такіх вялікіх дасягненняў у вобласці сацыяльнай сферы завод дасягнуў дзякуючы таму, што прадпрыемства паспяхова выконвае вытворчую праграму. Завод «імае солидный авторитет не только среди своих партнеров по производственной деятельности в Беларуси, но и во многих странах СНГ. Предприятие исправно поставляет комплектующие детали для основной продукции таких гигантов промышленности, как МАЗ, БелАЗ, Минский мотовелозавод и Минский завод колесных тягачей, «Гомсельмаш» и «Могилевтрэнмаш», под заказ выполняет работы для зарубежных потребителей. Параллельно с изделиями основного ассортимента машиностроители успешно освоили изготовление современных комплексов, которые устанавливаются повсеместно на остановках общественного пассажирского транспорта в городах и районных центрах республики, стеклопластиковых кресел для спортсооружений, кресел для офисов, прогулочных лодок».

Разгледзеўшы гэту інфармацыйную карэспандэнцыю, мы можам канстатаваць: 1) разгляд фактаў, становішча спраў абмежавана толькі адным канкрэтным прадпрыемствам; 2) у ёй няма шырокага, разгорнутага аналізу фактаў, няма абагульненняў; 3) аўтар практычна ніякіх вынікаў не робіць. Усё гэта характэрна для любой інфармацыйнай карэспандэнцыі. Аднак чытаючы пра станоўчы вопыт на адным прадпрыемстве, чытач бачыць, што гэта магчыма і на іншых, дзе па-сапраўднаму, па-гаспадарчаму, кваліфікавана арганізавана праца калектыву. У гэтым і заключаецца прапаганда фактамі. Далей, мы казалі, што ў інфармацыйных карэспандэнцыях няма шырокага аналізу фактаў, няма абагульненняў. Аднак само асвятчэнне тэмы, сама падача фактаў не хужэйшая за любы шырокі аналіз і абагульненні службы высявятленню істотнага, характэрнага. І нарэшце, апошняе. Прачытаўшы інфармацыйную карэспандэнцыю, чытач сам робіць вынікі, маючы сцвярджалыя факты. На нашым прыкладзе: на заводзе насамрэч, а не на словах, праяўляецца турбота пра людзей, пра іх матэрыяльнае забеспячэнне, пра вольны час, адпачынак, здароўе.

У аналітычных карэспандэнцыях аналіз іграе значную ролю, ён выкарыстоўваецца шматбакова. У іх вялікая ўвага надаецца высвят-

ленню прычын і следстваў пэўнай з’явы, яго ўнутранага сэнсу, зместу. Аўтар задае грамадскасці новыя пытанні, прапаноўвае пастановачны характар.

У тым жа нумары газеты «Рэспубліка» ад 27 чэрвеня 2000 г. надрукавана аналітычная карэспандэнцыя «Все мы в одной лодке». Яе аўтар віцэ-прэзідэнт Беларускага саюза прадпрымальнікаў прафесар Аркадзь Дзмітрыевіч Маслакоў дзеліцца сваімі думкамі аб прадпрымальніцкай дзейнасці ў Рэспубліцы Беларусь. У карэспандэнцыі выдзяляецца месца прадпрымальніцкай дзейнасці ў эканоміцы страны.

Як піша аўтар, «сёння трыццаць працэнтаў нашага насельніцтва залежаць ад работы прадпрымальніка, гэта значыць ужываюць тое, што ён вырабіў». Далей аўтар спыняецца на праблемах, з якімі сутыкаюцца прадпрымальнікі: высокія падаткі, неабаснаваныя штрафныя санкцыі, ліцэнзійныя прэтэнзіі, непамерна высокая арэндная плата. Ва ўсім гэтым, па думках аўтара, вінаваты чыноўнікі. І адсюль робіцца вынік: «складаецца ўражанне, што чыноўнікі наўмысна ствараюць, выходзяць у насельніцтва негатыўныя адносіны да кіраўніка дзяржавы».

Нарэшце, аўтар расказвае пра дзяржаўны прамысловы сектар, якому дзяржава выдзяляе ўсялякую дапамогу, прычым дапамогу, якую не заслугоўвае. І вось вынік: «На мой погляд, не патрэбна апекаваць тыя дзярж-прадпрыемствы, якія сядзяць на карку ў дзяржавы і даюць мізэрную аддачу. Там працаўнікі марнеюць, атрымваючы маленькую зарплату. І зусім не сакрэт, што вялікія грошы ідуць на падтрымку такіх стратных прадпрыемстваў. Не лепш ці накіроўваць іх на развіццё вытворчасцей, якія будуць прыносіць максімальную карысць». Аўтар карэспандэнцыі прыводзіць прыклад, як за мяжой «выкарыстоўваюцца эканамічныя магчымасці».

Можна паспрачацца з аўтарам у радзе ягоных вынікаў. Напрыклад, у тым, што ва ўсім вінаватыя чыноўнікі. Магчыма, якая-небудзь віна чыноўнікаў і ёсць. Аднак яны дзейнічаюць у полі нарматыўна-заканадаўчай базы, якая існуе. Значыць, неабходна палепшыць, удасканаліваць нашы нарматыўныя акты: законы, пастанаўленні, рашэнні. Далей, не ўсе галіны, якія даюць «мізэрны прыбытак», неабходна зачыніць. А як жа быць з кнігавыдавецкай справай, са сродкамі масавай інфармацыі і іх абслугоўваючымі ўстановамі? Нарэшце, з навукай?

Аднак справа не ў тым, што некаторыя палажэнні гэтай карэспандэнцыі выклікаюць пырэчання. Галоўнае, што сказана пра гэту карэспандэнцыю, заключаецца ў тым, што яна па ўсіх канонах адпавядае жанру аналітычнай карэспандэнцыі: у ёй падымаюцца грамадска значныя праблемы, даецца шырокі, разгорнуты аналіз прыведзенага фактычнага матэрыялу, робяцца адпаведныя вынікі.

У газетнай і часопіснай практыцы сустракаюцца і асобныя тэматычныя серыі, цыклы карэспандэнцый, прысвечаных адной праблеме або ўсебакова раскрываючыя становішча спраў на адным аб'екце. Некалькі дапаўняючых адна адну карэспандэнцыі на пэўную тэму дазваляюць разглядаць пытанне, усебакова вывучыць важны матэрыял рэчаіснасці.

Існуюць таксама карэспандэнцыі-раздумы, у якіх аўтар, размаўляючы з чытачом, адштурхоўваючыся ад фактаў, разважае, аналізуе прычинныя сувязі жыццёвай сітуацыі, грамадскага або бытавога канфлікта. Часта ў такіх карэспандэнцыях распрацоўваюцца маральна-этычныя пытанні.

Што павінен улічваць рэдактар пры рэдагаванні карэспандэнцый?

Карэспандэнцыя, як правіла, прысвячаецца аднаму пытанню. Вынікова, рэдактар павінен прасачыць, каб у ёй развівалася адна галоўная думка, адстойваўся адзін «генеральны» вынік. Канешне, могуць быць якія-небудзь адступленні ад галоўнай думкі, аднак яны тэматычна павінны быць звязаны з ёй, дапаўняць яе, раскрываць, тлумачыць. Усялякае адступленне дзеля адступлення, проста так, для павелічэння аб'ёму рэдактар павінен выкінуць.

Пры аналізе фактычнага матэрыялу рэдактар вызначае, наколькі правільна і ўсебакова адлюстравана становішча спраў на аб'екце, наколькі поўна адабраны факты, вывучана праца людзей. Неабходна пераканацца ў тым, адкуль узяты матэрыял, верагодны ён ці не. Каб не памыліцца і не ўвесці ў заблуд чытача, нельга спадзявацца на думкі аднаго, нават вельмі аўтарытэтнага працаўніка. Заўжды патрэбна вывучаць пытанне ўсебакова, размаўляць са шматлікімі людзьмі, і не толькі размаўляць, але і знаёміцца з дакументацыяй, з лічбавымі дадзенымі, непасрэдна назіраць за працай.

Аднак рэдактар не толькі павінен ацаніць адабраныя факты, але і прасачыць, як аўтар іх прааналізаваў. Як ён выявіў прычыны, якія іх выклікалі. І толькі ў гэтым выпадку вынікі аўтара будуць дасканалыя, а не агульныя.

Рэдактар мае права патрабаваць ад аўтара, каб яго карэспандэнцыя была напісана вобразна. Неабходна памятаць парады М. Горкага, адрасаваныя творчай моладзі. Ён рэкамендуе не толькі пісьменнікам, але і журналістам, рабселькарам часцей уздзеінічаць на чытача вобразам, «а не пісаць пратокіл», прызвае вучыцца выяўляць, словамі маляваць відавочную карціну ўбачаннага. «...Пісаць надо — изобразительно, так, чтобы читатель видел то, о чем вы пишете», — падкрэсліваў М. Горкі.

Уменне ствараць яркія карціны жыцця вядзе да эканомнасці выкладу, дапамагае журналісту не толькі моцам аналізу і логікі, але і эмацыянальна ўздзеінічаць на чытача. «Красота и мудрость, — падкрэсліваў

М. Горкі, — в простоте... Писать надобно просто, и чем проще — тем лучше».

Адказнасці падыхода, праўдзівасці, дасканаласці патрабуе крытычная карэспандэнцыя. Рэдактар не можа дапусціць, каб па дробязным, выпадковым адмоўным фактам аўтар рабіў вялікія рэзкія заключэнні. Неабходна ахоўваць вартасць чалавека і не траўміраваць яго глупствамі. Часта няма неабходнасці апісваць недахопы, калекцыянаваць негатыўныя прыклады і факты. Важней раскрыць рэальныя прычыны адстойвання, намеціць шляхі знішчэння недахопаў, указаць выхад са становішча, якое склалася.

Такім чынам, карэспандэнцыя — важнейшы жанр перыядычнага выдання. Задача аўтара і рэдактара заключаецца ў тым, каб імкнуцца да паглыблення яе зместу, выкарыстоўваць самыя розныя віды карэспандэнцыі, смялей шукаць новыя, яркія формы іх падачы. Усё гэта прыводзіць да павышэння эфектыўнасці публікуемых карэспандэнцый і ўзмацненню іх уздзеяння на чытача.

3.7. Артыкул. Асаблівасці жанру, віды. Рэдагаванне артыкула

Для артыкула, аднаго з найбольш цяжкіх жанраў, характэрны шырокі маштаб асэнсавання рэчаіснасці, ахапленне фактаў і абагуленых дадзеных. Аўтара нататкі цікавіць факт, учынак, дадзеная падзея. Пры напісанні карэспандэнцыі аўтар вырашае сваю творчую задачу шляхам узнёўлення і аналізу мэтазгодна адабраных характэрных фактаў. Артыкул уяўляе сабой сістэму суджэнняў, у той ці іншай форме аргументаваных не толькі жывымі прыкладамі, але і статыстычнымі палажэннямі. У карэспандэнцыі разгляд асобнай сітуацыі вычэрпвае задачу. У артыкуле асобныя сітуацыі разглядаюцца як элементы якой-небудзь з'явы. У выніку для артыкула характэрны шырокія абагульненні. Пастаноўка, распрацоўка праблемы, аналіз і шматбаковая аргументацыя вылучаных палажэнняў — характэрная рыса жанра артыкула. Паказваючы чытачу пэўную задачу ва ўсёй яе паўнаце, ён тым самым заклікае яго да актыўнага дзеяння.

Артыкул, які адказвае асноўным патрабаванням жанру, звычайна спалучае ў сабе асвятленне канкрэтных пытанняў з глыбокімі тэарэтычнымі абагульненнямі. У артыкуле прадмет яго зместу і абагульнення зберагае толькі найбольш істотныя прыкметы, якія характэрны ўсёй групе фактаў, якія даследуюцца публіцыстам. Моц любога артыкула не ў фактах, узятых самім па сабе, а ў абагульненнях, якія абапіраюцца на разгорнутую аргументацыю. Артыкул — жанр, які абагульняе з'явы рэчаіснасці, прадугледжвае яснае развіццё строга вызначанай думкі.

Існуе некалькі разнастайнасцяў артыкула. Асноўныя з іх наступныя: праграмны, праблемны, навуковы, навукова-папулярны, прыкладнога характару.

Праграмны артыкул. Пры стварэнні новага перыядычнага выдання рэдакцыя, як правіла, у першым жа нумары звяртаецца да сваіх чытачоў са спецыяльным артыкулам. У ім яна расказвае пра грамадскую неабходнасць стварэння газеты або часопіса, азначае асноўныя кірункі публікуемых матэрыялаў, выдзяляе палітычную пазіцыю выдання, пазначае чытацкі адрас і г. д. Такі артыкул прынята называць праграмным.

Міністэрства інфармацыі Рэспублікі Беларусь, Беларускі дзяржаўны тэхналагічны ўніверсітэт, Беларуская асацыяцыя кнігавыдаўцоў і кнігараспаўсюджвальнікаў з 2003 г. пачалі выдаваць навукова-практычны часопіс «Вестник издательско-полиграфического комплекса Беларуси». У першым нумары часопіса быў надрукаваны праграмны артыкул. У ім адзначалася, чым вызвана неабходнасць выпуска дадзенага выдання і якія праблемы знойдуць сваё адлюстраванне на яго старонках. У прыватнасці, увага чытачоў звярталася на тое, што «Вестник издательско-полиграфического комплекса Беларуси» — гэта прафесійны часопіс, на старонках якога павінны знайсці адлюстраванне прафесійныя пытанні ў самым шырокім сэнсе: гісторыя беларускага кнігадрукавання, культура і традыцыі выдавецкай справы і друку, розныя прафесійныя кансультацыі.

У недалёкі савецкі час вялікае палітычнае значэнне надавалася так званым перадавым артыкулам. Такі артыкул — гэта рэдакцыйнае або аўтарскае выступленне, якое пачынае чарговы нумар газеты або часопіса. У ім друкаваны орган пачынаў размову з чытачом пра злабадзёнае, самае істотнае пытанне дня і выказваў кропку гледжання рэдакцыі. У цяперашні час перадавыя артыкулы амаль што зніклі.

Праблемны, або пастановачны, артыкул — гэта друкаванае выступленне, у якім выяўляюцца і асэнсоўваюцца ўзнікаючыя ў жыцці супярэчнасці, пытанні, якія патрабуюць увагі грамадскасці. У праблемным артыкуле становіцца і адмоўная з’ява атрымлівае адпаведнае абагульненне на аснове канкрэтных жыццёвых сітуацый, фактаў, якія адлюстроўваюць паступальны рух грамадства, развіццё ініцыятывы мас, узрост патрабавальнасці да дзейнасці, сацыяльным паводзінам кожнага працаўніка.

У газеце «Рэспубліка» ад 24 ліпеня 2000 г. надрукаваны праблемны артыкул «На ланцугу ў “спадарыні ікс”. Анімішчыкі зноў “робяць жыццё?”». Размова ў ім ідзе пра такое сацыяльнае зло, як анімічныя пісьмы, званкі, сігналы. Грамадства ўжо даўно асудзіла гэту з’яву. Менавіта анімішчыкі атручваюць жыццё людзей, адхіляюць іх ад выканання служ-

бовых абавязкаў, ствараюць атмасферу падазронасці, недаверу. Колькі б камісій не працавала па праверцы ананімных фактаў, апошнія, як правіла, не пацвяржаюцца. Праверыўшы факты, аўтар праблемнага артыкула робіць заключэнне і прыходзіць да наступнага выніку: «Вам не здаецца, што ад усёй гэтай гісторыі патыхае нашым не такім ужо далёкім мінулым — “слаўнымі” трыццатымі? Ананімшчыкі зноў у фаворы, зноў спрабуюць “рабіць жыццё”... апошнім часам канверты без зваротнага адрасу і лісты без подпісу — даволі частая з’ява. Адзіны самы дзейсны спосаб барацьбы з імі ва ўсе часы — не звяртаць на іх увагі. Яны тады знікаюць самі па сабе».

Такім чынам, праблемны артыкул — важная разнавіднасць жанру, які валодае багатымі магчымасцямі глыбокага вывучэння рэчаіснасці і ўздзеяння на грамадскую думку, на грамадскую свядомасць у цэлым.

Навуковы артыкул. Выданне навуковай літаратуры з’яўляецца адным з відаў рэалізацыі навукова-даследчай дзейнасці вучоных Беларусі. Значная частка навуковых выданняў сканцэнтравана ў навуковых рэспубліканскіх і міжнародных часопісах нашай дзяржавы. Толькі на базе навуковых устаноў НАН Беларусі выдаецца 15 назваў рэспубліканскіх і міжнародных навуковых часопісаў. У іх штогадова публікуецца больш за восем тысяч навуковых артыкулаў. Яны разлічаны на вузкі круг спецыялістаў, якія займаюцца пэўнай прыярытэтнай праблемай навуковага даследавання. Да рэдагавання гэтых артыкулаў неабходна падыходзіць з такімі ж патрабаваннямі, як і да рэдагавання навуковай літаратуры.

Навукова-папулярны артыкул карыстаецца вялікай увагай чытача. У ім асвятляюцца дасягненні навуковай або тэхнічнай думкі, якія выкладзены мовай, даступнай чытачу-неспецыялісту. Дзякуючы такім артыкулам чытач атрымоўвае карысную пазнавальную інфармацыю і знаходзіцца ў курсе дасягненняў айчынай і замежнай навукі. Вялікі цікавы навукова-папулярны артыкул «Пра карысныя выкапні Беларусі» надрукаваны ў часопісе «Полымя» № 12 за 1999 г. Яе аўтар акадэмік Радзім Гарэцкі, раскажаўшы чытачу пра багацтва нетр Беларусі, робіць вынік: «Традыцыйнае ўяўленне аб беднасці нетраў Беларусі павінна быць адкінута. Шэраг відаў мінеральнай сыравіны ўжо здабываецца, але большасць яшчэ нерухома ляжыць у зямлі, а многія чакаюць свайго адкрыцця».

У нашай рэспубліцы выдаецца шмат галінавых газет і часопісаў. У іх друкуюцца артыкулы, якія маюць прыблізнае значэнне ў той ці іншай вобласці дзейнасці. Напрыклад, у часопісе «Хозяин» друкуюцца такія артыкулы, якія з карысцю для практычнай дзейнасці могуць ужываць жыхары сельскай мясцовасці, дачнікі. У іх размова ідзе і пра сад, і пра дамашнюю ферму, і пра пчальнік, разглядаюцца і іншыя праблемы.

Зараз звернемся да пытання рэдагавання артыкулаў.

У працэсе рэдагавання неабходна выдзяліць тры ўзаемазвязаных элемента: выбар тэмы, яе распрацоўку, літаратурную праўку тэксту твора. Задача рэдактара заключаецца ў тым, каб даць адзнаку аўтару, як ён справіўся з гэтымі трыма элементамі творчага працэсу.

Пошук і выбар тэмы — першы этап творчага працэсу. Рэдактар павінен ацаніць, наколькі тэма «важкая», актуальная, злададзённая.

Вызначыўшы «важкасць», актуальнасць тэмы, неабходна вырашыць, як яе распрацаваць. Тэма, па думках М. Горкага, — гэта ідэя, якая яшчэ патрабуе свайго ўвасаблення ў пэўнай жанравай форме. І ў залежнасці ад гэтага неабходна адбіраць матэрыял. Працэс вывучання, адбору матэрыялу для артыкула спецыфічны. У абавязкі рэдактара ўваходзіць прасачыць, як аўтар вывучаў, сабіраў матэрыял, каб паставіць, асвятліць, цвярджаць вырашыць пэўную праблему маштабна, як ён вывучаў адносна да прадмета выступлення крыніцы, статыстычныя дадзеныя, факты. Пры выкарыстоўванні статыстычнага матэрыялу патрэбна апрацоўваць яго самастойна, зводзіць прыватныя дадзеныя ў агульнае, абсалютныя лічбы паказваць у працэнтах, супастаўляць розныя табліцы, выясняць дынаміку, якую хаваюць у сабе атрыманыя звесткі. У радзе выпадкаў выкарыстоўваюцца матэрыялы канкрэтных сацыялагічных даследаванняў. Адбор і аналіз матэрыялу арганічна звязаны з глыбінёй раскрыцця тэмы, цвярджальнасцю важнейшых абавальненняў і вынікаў.

Апошні момант творчага працэсу — літаратурная праўка. Агульныя патрабаванні да мовы і стылю распаўсюджаюцца на ўсе жанры. Аднак неабходна ўлічваць спецыфіку жанру, якая накладвае свой след на мову і стыль артыкула. Для яго звычайны спецыяльныя тэрміны, азначэнні, агульныя фармулёўкі. Неабходна — у дужках, зносках — паясняць словы, якія для масавага чытача могуць аказацца не зусім зразумелымі, тэарэтычныя азначэнні — нагляднымі прыкладамі.

Важна знаходзіць найбольш эфектыўныя сродкі ўзмацнення эмацыянальнасці артыкула. Скажам, праблемны артыкул валодае звычайнымі крыніцамі эмацыянальнасці, бо ў ім аналізуецца канкрэтная жыццёвая сітуацыя, паводзіны асобных людзей, дзеянні калектываў. У іншых відах узмацніць эмацыянальнасць артыкула дазваляюць стылістычныя сродкі, выкарыстоўванне ілюстрацый, аналогій, узятых з мастацкіх твораў, асобныя канкрэтныя факты, якія паясняюць агульны палажэнні.

Абавязак рэдактара — дапамагчы аўтару дабіцца ў артыкуле дасканаласці ўсіх фармулёвак, тэарэтычнага паглыблення зместу, творчай распрацоўкі праблемы, абгрунтаванасці рэкамендацый. Нарэшце, неабходна вызваліць артыкул ад лішняга, палепшыць яго стыль і мову.

Нарэшце, артыкул — спецыфічны жанр газетна-часопісных выданняў, які характарызуецца шырокім маштабам асэнсавання рэчаіснасці, дасягнутых фактаў і іх абагульнення. Асноўныя віды артыкулаў: праграмны, праблемны, навуковы, навукова-папулярны, прыкладнага характару. Пры рэдагаванні артыкулаў неабходна звяртаць увагу на выбар тэмы, яе распрацоўку і літаратурную праўку.

3.8. Рэцэнзія. Характарыстыка жанру. Віды рэцэнзій. Методыка рэдагавання рэцэнзій

Слова «рэцэнзія» азначае ў перакладзе з латыні «адзнака». Гістарычна складалася так, што тэрмінам «рэцэнзія» пачалі абазначаць не ўсялякую адзнаку, а толькі тую, дзе выяўляецца грамадскі сэнс якога-небудзь навуковага, прамыслова-тэхнічнага, мастацкага ці грамадска-палітычнага твора, будзе гэта зборнік навуковых прац, брашура пра прамысловы вопыт, вучэбнік, кінафільм або тэатральны спектакль. Іншымі словамі, своеасабліваць рэцэнзіі як жанру азначаецца галоўным чынам своеасаблівасцю прадмета, на які яна звернута і які даследуе.

Мастацкі твор, навуковая праца, дапаможнік па прамысловаму вопыту асэнсоўваюць рэчаіснасць, выяўляюць у ёй тыпічныя рысы (у мастацтве), заканамернасці (у навуцы), практычныя рэкамендацыі (у прамысловай літаратуры). Аўтар рэцэнзіі, які ацэньвае чыю-небудзь працу, не можа не ўлічваць гэтага. Ён павінен разабрацца ў тым, наколькі актуальная і важная тэма твора, як атрымалася ажыццявіць аўтару сваю задуму, якія годнасці твора ў тэарэтычным, прамысловым, мастацкім плане.

Ідучы ўслед за аўтарам твора, углядаючыся разам з ім у навакольны свет, рэцэнзент як бы супрацьпастаўляе намалёваную ў творы карціну з рэчаіснасцю: указвае на тое, як глыбока (або, насупраць, паверхова) асэнсавана яна, выказвае сужэнні не толькі пра ўзнаўляемыя пісьменнікам або абагульненыя вучоным ці спецыялістам з'явы, але і пра ступень разумення аўтарам сутнасці прадмета, пра яго пазіцыю.

Для рэцэнзіі будуць чужымі апісальнасць, ілюстратыўнасць; гэты жанр па сваёй прыродзе аналітычны, ён мае на ўвазе свабоднае валоданне метадамі тэарэтычнага і эстэтычнага даследавання.

З другога боку, рэцэнзія абавязкова суадносіць твор з тымі праблемамі цяжучага жыцця, якія менавіта сёння, зараз патрабуюць неадкладнага вырашэння, хвалююць чытача. Імкнуўшыся да дасягнення канкрэтнага рэзультату, рэцэнзент актыўна, зацікаўлена ўрываецца ў праблему, распрацаваную ў творы, як бы працягвае аўтара.

Акрамя названых рыс і асаблівасцяў рэцэнзіі, неабходна ўказаць таксама на своеасаблівасць формы, якая прысутна гэтаму жанру. Знешне, па свайму літаратурнаму вобліку, рэцэнзія адрозніваецца ад артыкула, карэспандэнцыі ці рэпартажу перш за ўсё тым, што нясе ў сабе шматлікія абавязковыя, абумоўленыя яе задачай элементы (дадзеныя пра рэцэнзіруемы твор, пра задуму аўтара, аналіз твора, указанне на грамадскую значнасць, агульныя вынікі). Размова ідзе не пра фармальныя прыкметы. Як і для іншых жанраў, для рэцэнзіі характэрна адзінства зместу і формы. У яе свая тэматыка, спецыфічныя прыёмы кампазіцыі, пэўны стыль.

Такім чынам, рэцэнзія — гэта аналітычны жанр, які ўяўляе сабой грамадска значную адзнаку, як правіла, аднаго навуковага, прамыслова-тэхнічнага або мастацкага твора.

Рэцэнзіі звычайна падзяляюцца на два асноўныя віды. Да першага адносяцца матэрыялы, якія ацэньваюць грамадска-палітычныя, навуковыя, прамыслова-тэхнічныя творы, дзе сучасная рэчаіснасць адлюстроўваецца пераважна сродкамі тэарэтычных ведаў. Зразумела, што пры выбары твораў для рэцэнзіравання неабходна зыходзіць з інтарэсаў канкрэтнага чытацкага асяроддзя, той аўдыторыі, на якую разлічаны газета, часопіс. Навуковы журнал «Известия Национальной академии наук Беларуси. Серия биологических наук» для рэцэнзіравання адбірае кнігі, якія могуць зацікавіць сваіх чытачоў. Так, у № 1 за 1999 г. надрукавана рэцэнзія «Биотрибиология синовиальных суставов». Рэцэнзент падкрэслівае асаблівую цэннасць кнігі ў тым, што яна з'яўляецца першай навуковай працай айчынных аўтараў, абагульняючай вынікі вывучэння механізмаў змазкі і знешвання храсткоў у суставах чалавека і жывёлы.

Рэдакцыя часопіса «Весці Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі. Серыя гуманітарных навук» у № 3 за 1999 г. размясціла рэцэнзію на пяці-томнае выданне «Лексічны атлас беларускіх гаворак». Рэцэнзент звярнуў увагу на гэта ўнікальнае навуковае мовазнаўчае выданне, у якім «змешчаны надзейны матэрыял па гісторыі і этнакультуры беларускага народа».

Вынік рэцэнзента: «Пяцітомны “Лексічны атлас беларускіх народных гаворак” — найвялікшая скарбніца беларускага мовазнаўства і заслугоўвае самай выдатнай адзнакі».

Каб разгледзець навуковую працу, неабходна, зразумела, мець дастаткова ўяўленне пра прадмет размовы, прафесійна разбірацца ў тых з'явах, якім прысвечаны твор. У прыведзеных дзвюх рэцэнзіях аўтар і рэцэнзент размаўляюць на адной мове — мове тэарэтычнага даследавання.

Іншая справа, калі рэцэнзент звяртаецца да мастацтва. Тут узнікае неабходнасць тлумачэння вобразнай творчасці, якое пасягае рэчаіснасць

у неразрыўным адзінстве лагічнага і эмацыянальнага, разумовага і пачуццёвага, абстрактнага і канкрэтнага. Для тлумачэння мастацкага твора рэцэнзент павінен успрыняць не толькі логіку паказаных у ім падзей, але і строй пачуццяў, атмасферу перажыванняў, унутраны падтэкст, прысутны творчасці мастака. І толькі праверыўшы голас розуму голасам эстэтычных перажыванняў, толькі пранікнуўшы ў свет вобразнага ўспрымання, рэцэнзент зможа правільна растлумачыць ідэйны, мастацкі сэнс і назначэнне той ці іншай кнігі.

З улікам спецыфікі выступленняў на тэмы мастацтва да другога віда адносяцца рэцэнзіі, прысвечаныя аналізу мастацкай творчасці — мастацкіх твораў, тэатральных пастановак (тэатральная рэцэнзія), кінафільмаў (кінарэцэнзія), тэлевізійных перадач (тэлерацэнзія), мастацкіх выстаў, музычных канцэртаў. Усе такія рэцэнзіі даволі часта публікуюцца ў нашым перыядычным друку. Так, «Народная газета» 4 мая 2005 г. надрукавала рэцэнзію «Партызаны, партызаны — беларускія сыны» на кінафільм «Глыбокая плынь», зняты па аднайменнаму раману Івана Шамякіна і прысвечаны да 60-годдзя Вялікай Перамогі. Рэцэнзент правільна заўважае, што «тэма Вялікай Айчыннай вайны ніколі не знікала з творчых планаў беларускіх кінематаграфістаў. За мінулыя дзесяцігоддзі зняты дзясяткі мастацкіх і дакументальных стужак. І так будзе заўсёды, бо ніколі на нашай зямлі не народзіцца пакаленне, для якога наша кіно пра вайну будзе нецікавым».

Зыходзячы з інтарэсаў сваіх чытачоў, літаратурна-мастацкі і грамадска-палітычны часопіс «Полымя» толькі ў 1999 г. надрукаваў 21 рэцэнзію другога віду. Вось некаторыя з кніг, на якія былі дадзены рэцэнзіі ў часопісе: «Сучасная беларуская п'еса» (аналізуецца дзевяць п'ес сучасных беларускіх драматургаў, уключаных у зборнік); «Беларуская літаратура: ад А да Я» (дапаможнік налічвае 325 артыкулаў, раскладзеных, як у энцыклапедычных выданнях, у алфавітным парадку і прысвечаных жыццёваму і творчаму шляху пісьменнікаў. Дапаможнік разлічаны на абітурыентаў і школьнікаў); «Беларускія ўласныя імёны: Беларуская антрапаніміка» (дапаможнік для настаўнікаў); «Выбраныя творы» Вацлава Ластоўскага і г. д. Шмат падобных рэцэнзій і ў іншых перыядычных выданнях.

Рэдагаванне рэцэнзій мае сваю метадыку. Пры адзнацы рэцэнзіі неабходна зыходзіць перш за ўсё з задач, якія вырашаюцца газетай ці часопісам на дадзеным этапе, улічваць інтарэсы і запыты чытацкай аўдыторыі.

Прынцыпна важнай з'яўляецца таксама арыентацыя на інтарэсы розных сацыяльных груп, якія складаюць чытацкую аўдыторыю. Скажам, рэцэнзія на кнігу па навуковай арганізацыі працы ў сельскай гаспадарцы

неабходна і жадана ў раённай газеце. Аднак наўрад ці будзе тут карысна і павучальна размова пра твор, які, выдавочна, знаходзіцца па-за сферай інтарэсаў чытачоў. Напрыклад, рэцэнзіраванне навуковай манаграфіі па металазнаўству наўрад ці да месца ў раённай газеце.

Рэдактар, вырашаючы пытанне пра тое, калі ставіць на паласу рэцэнзію, павінен узгадаць мэту яе публікацыі з часам паказу фільма або спектаклю, выхаду ў свет ці з'яўлення на прылаўку той ці іншай кнігі. Скажам, рэцэнзія на кінакарціну, даўно зышоўшую з экрана, не дасць неабходнага рэзультату, нават калі яна будзе літаратурна завершанай.

Рэдагуючы рэцэнзію, рэдактар, як і аўтар, заклапочаны тым, каб яна была цікавым, яркім творам. Універсальных рэцэптаў па рэдагаванню рэцэнзій, як і па іх напісанню, канешне, не бывае. Аднак некаторыя агульныя прынцыпы работы — «тэхналогія» жанру — бясспорна існую.

Мяркуецца, перш за ўсё, каб рэдактар і аўтар кваліфікавана разумелі прадмет, валодалі асноўнымі катэгорыямі і паняццямі таго раздзела навукі ці віда мастацтва, якім прысвечана рэцэнзія. Слабасць аналізу — найбольш тыпічны недахоп шматлікіх рэцэнзій мясцовага друку. Рэдактар і аўтар павінны ведаць унутраныя заканамернасці і асаблівасці канкрэтнага віда мастацтва, мець уяўленне пра тое, у якіх мастацкіх формах увасабляецца аўтарская задума, як ствараецца адзінства зместу і формы. Рэдактар і аўтар павінны не дылетанскі, не павярхова пазнаёміцца з творам, разабрацца ва ўсіх яго дэталях. Толькі тады яны будуць застрахаваць ад магчымых памылак і нядбайнасцяў.

Мноства і неаднароднасць задач, якія ставяць перад сабой іншыя рэцэнзенты, часта не заўважаюць рэдактары, пакідаюць гэта без увагі, што неапраўдана размывае межы жанру, перашкаджае дзейснай рэалізацыі аўтарскай задумы.

Рэцэнзія патрабуе ад рэдактара і аўтара пэўнай літаратурна-публіцыстычнай кваліфікацыі. Смеласць і арыгінальнасць завязкі, дынамічнае развіццё дзеяння, жывая, не шаблонная манера, дасканалыя вынікі — усё гэта надае рэцэнзіі тую ўражальную моц, якая садзейнічае найлепшаму ўспрыманню матэрыялу чытачом.

Такім чынам, рэцэнзія — гэта газетна-часопісны жанр, які дазваляе рабіць крытычны разбор і ацаніць, як правіла, адзін навуковы, прамыслова-тэхнічны, грамадска-палітычны, мастацкі твор. Аўтар рэцэнзіі павінен дасканала, ясна ўяўляць прадмет размовы, каб разбор і адзнака твора мелі прафесійны характар. Любая рэцэнзія па сваёй форме павінна змяшчаць рад абавязковых элементаў: дадзеныя пра рэцэнзіруемы твор, задуму аўтара, аналіз і грамадскую значнасць надрукаванага матэрыялу, дасканалыя вынікі.

3.9. Нарыс. Назначэнне і асаблівасці жанру. Віды нарысаў. Рэдагаванне нарыса

Кожны дзень прыносіць тысячы фактаў, якія сведчаць пра прыгажосць людзей, пра іх высокую грамадскасць, пра працоўныя поспехі. Важна не толькі паведаміць пра гэтыя і падобныя да іх факты, але і растлумачыць працэс узросту чалавека, паказаць асобу «знутры», цяжкі шлях яе руху наперад, не закрываючы вачэй на канфлікты, супярэчнасці і цяжкасці росту. Гэтай мэце добра служыць жанр нарысу, кажучы словамі Горкага, — жанр чалавеказнаўства, які валодае надта эфектыўнымі сродкамі паказу чалавечай асобы, індывідуальнасці, калектыву.

Усебаковы паказ чалавека прадугледжвае, звычайна, шырокае выкарыстоўванне эмацыянальных сродкаў, нагляднасці, бачнасці. Чытачу цікава пазнаць, як выглядае герой, у якіх абставінах праходзілі падзеі, якімі былі ў вядомай сітуацыі перажыванні чалавека. Таму ў нарысе неабходна выкарыстоўваць вобразныя сродкі адлюстравання рэчаіснасці. Нельга стварыць партрэт чалавека, карціну жыцця, не звяртаючыся да мастацкіх сродкаў. З другога боку, у нарысе выкарыстоўваюцца сродкі публіцыстыкі. Аўтар з'яўляецца як бы ўдзельнікам апісваемага, часам — адным з дзеючых асоб. Нарысіст не толькі «малюе словамі», але і разважае над паводзінамі герояў, размаўляе з імі, часам — спрачаецца.

Такім чынам, нарыс — мастацка-публіцыстычны жанр. Гэтым ён адрозніваецца ад артыкула або карэспандэнцыі, з аднаго боку, і ад апавядання ці навелы — з другога.

Характэрная рыса нарыса — яго строгая дакументальнасць, адраснасць. Таму ён іграе нямалую ролю як фактар уздзеяння на грамадскую думку, як сродак выхавання. Няцяжка ўявіць сабе, як моцна сцвярджае апавяданне ў выдатных поспехах, патрыятычных учынках, гуманізме чалавека, фактах, у рэальнасці якіх кожны можа сцвярдзіцца сваімі вачамі.

Нарыс, па словах Горкага, займае месца паміж даследаваннем і апавяданнем. Аднак нарыс выкарыстоўвае яшчэ публіцыстычныя магчымасці, ён ставіць пэўныя праблемы, часта звяртаючыся да статыстычных аргументаў, да раду сцвярджалых фактаў, пачэрпнутых па-за той непасрэднай падзеі, да якой адносіцца герой. Аўтар прамымі разважанымі абагульняе свае назіранні, імкнецца звярнуць увагу чытача на наспелыя праблемы жыцця, на спосабы іх вырашэння. Праблемнасць — неадменная якасць нарыса любога віду.

Жанр нарыса можна падзяліць на некалькі відаў. Найбольш распаўсюджаны з іх — партрэтны. З самой назвы ясна, што гэты від нарыса мае сваёй мэтай паказаць пэўнага чалавека ў яго характэрным і своеасаблівым — як індывідуальнасць, якая нясе ў сабе тыповое

для шматлікіх. Партрэтны нарыс — не біяграфічная даведка. Стварыць тыповы партрэт сучасніка — гэта значыць паказаць яго ў неразрыўнай сувязі з грамадствам.

Таксама важна ўбачыць чалавека за працай. Не разабраўшыся ў асаблівасцях справы, якой заняты чалавек, цяжка судзіць пра яго радасці і жаль, пра тые канфлікты, да якіх ён мае адносіны.

Разабрацца ў справе, якой жыве чалавек, — гэта значыць не толькі зразумець тэхналогію прамысловасці, але і праблемы, якія хвалююць калектыв, ведаць абставіны, якія выклікаюць пошукі, спрэчкі, якія ўздзейнічаюць на ўзаемаадносіны людзей. Відавочна, важна пільна прыгледзецца да самога героя як індывідуальнасці, зразумець асаблівасці характару, прычыны яго паводзін, адносіны да калектыву і г. д.

10 сакавіка 2000 г. «Народная газета» пад рубрыкай «Беларусь: пост-таці XX стагоддзя» надрукавала партрэтны нарыс пісьменніка Уладзіміра Ліпскага «Камандор навукі». Гэта мастацка-публіцыстычны твор пра выдатнага беларускага вучонага, добрага арганізатара навукі, Героя Сацыялістычнай Працы акадэміка Васіля Феафілавіча Купрэвіча.

Выкарыстоўваючы багацейшы фактычны матэрыял, аўтар нарыса ў мастацка-публіцыстычнай форме паказвае незвычайныя арганізатарскія магчымасці і навуковыя дасягненні. Не выпадкова пяць срокаў падрад У. Ф. Купрэвіча выбіралі прэзідэнтам Акадэміі навук Беларусі. Менавіта дзякуючы яго арганізатарскім здольнасцям у Беларусі быў створаны рад новых навуковых кірункаў у вобласці матэматыкі і фізікі — барометры цывілізацыі. Без гэтых кірункаў сучаснае развіццё навукі не магчыма. У. Ф. Купрэвіч як вучоны асабіста зрабіў вялікі ўклад у развіццё грунтознаўства. Ён шмат займаўся праблемай старэння. «Моя глубокая убежденность в том, что старость — это заболевание. И ее нужно лечить, как любое заболевание», — любіў паўтараць акадэмік В. Ф. Купрэвіч.

Партрэтны нарыс Уладзіміра Ліпскага чытаецца з цікавасцю, ён дае багаты пажытак для разважанняў шырокай аўдыторыі.

Акрамя партрэтнага, існуе яшчэ і праблемны нарыс. Гэта назва не зусім дасканалая, таму што любы нарыс павінен быць праблемным, але ўспрымаючы яго, мы маем на ўвазе нарыс, прысвечаны не пэўнай асобе, а калектыву, таму, як дзякуючы згуртаванасці, адзінству інтарэсаў, працоўнаму гераізму вырашаецца канкрэтная народнагаспадарчая або палітычная задача.

У № 6 за 1999 г. часопіса «Полымя» размешчаны нарыс журналіста Анатоля Зэкава «Не багі гаршкі лепяць». Гэта мастацка-публіцыстычны апавед аўтара нарыса пра старэйшае прадпрыемства ў Беларусі — Мінскі фарфоравы завод. Завод выпускае як посуд, так і мастацкія вырабы, якія вядомы ў шматлікіх краінах свету. Аўтар нарыса сцвярджаў, па-

казвае, з якімі праблемамі сутыкаецца сёння прадпрыемства — завоз сыравіны з-за мяжы і аплата яго валютай, выплата вялікіх падаткаў, недасканаласць нашай заканадаўчай базы і інш. Але галоўнае — дасягненні завода. Яго прадукцыю купляюць у ЗША, Англіі, Германіі, Італіі, Югаславіі, Індыі, Ліване і іншых странах. Завод неаднаразова атрымліваў прызнанне на міжнародных выставах і кірмашах, адмечаны шматлікімі дыпламамі і медалямі. Да, гэта ўсё дасягненні працоўнага калектыву. Аднак аўтар нарыса спыняецца на характарыстыцы вызначаных асоб завода, сапраўдных майстраў вытворчасці, без якіх не было б дасягненняў. Аўтар робіць правільна, што галоўную ўвагу ў нарысе надае не прамысловасці, а людзям. Гэта выклікае вялікую цікавасць у чытача. Менавіта ў гэтым сіла любога нарыса, у тым ліку і праблемнага.

Існуе трэцяя разнастайнасць нарыса — дарожны. Асабліваць дарожнага нарыса заключаецца ў тым, што ў ім апісваецца рух ад аднаго населенага пункта да другога. Ён сканцэнтраваны сваю ўвагу то на адных, то на другіх людзях і сітуацыях. У дарожным нарысе спалучаюцца элементы партрэтнага і так званага праблемнага нарыса. Аўтар распрацоўвае пэўную праблему і пры гэтым дае сціслыя або больш разгорнутыя партрэтныя характарыстыкі. Дарожны нарыс — адзін са старэйшых відаў мастацкай публіцыстыкі — першапачаткова развіваўся ў літаратуры. У якасці прыкладу дастаткова ўспомніць «Путешествие из Петербурга в Москву» А. Н. Радзінскава.

Нарэшце, можна назваць яшчэ адну разнавіднасць нарыса — гістарычны. Беларускі пісьменнік Уладзімір Караткевіч ствараў не толькі чудаўныя ўзоры мастацкай прозы і паэзіі, але і ўнёс вялікі ўклад у публіцыстыку. Яго нарыс «Зямля пад белымі крыламі» можна лічыць своеасаблівай энцыклапедыяй Беларусі, візіткай беларускага краю. Аўтар ахапіў беларускую гісторыю ад старажытных часоў да 70-х гг. XX ст., успомніў шматлікія гістарычныя падзеі і факты, помнікі гісторыі і культуры беларускага народа, расказаў пра грамадскіх і культурных дзеячаў айчыннага мінулага, напісаў пра прыроду сваёй краіны і нацыянальны характар беларусаў. У гістарычным нарысе няма голай рэгістрацыі лічбаў і фактаў. У ім выяўлена душа народа, які прайшоў праз шматлікія іспыты і які жыве багатым паўнакроўны жыццём. Аўтар па-новаму паглядзеў на гісторыю роднай зямлі і яе народа, узвысіў і апаэтызаваў Беларусь.

Выразнасць партрэтнага, праблемнага, дарожнага, гістарычнага нарыса, яго эмацыйная моц, дасканаласць карцін і аўтарскіх абагульненняў, звычайна, у большай меры залежаць ад якасці, мовы і стылю. Таму работа над мовай і стылем — важнейшая задача пры рэдагаванні нарыса.

Улічваючы мастацка-публіцыстычную прыроду нарыса, неабходна шукаць славесныя сродкі нагляднага, канкрэтнага адлюстравання рэчаіснасці. Калі аўтар валодае прыблізным уяўленнем пра асаблівасці характару героя, то апісанне будзе прыблізным, можа аказацца шаблонным. Не ўбачыўшы індывідуальнага, асаблівага, аўтар напіша прыблізна так: «Мужчына быў высокі, плячысты, з прыгожым тварам». А што азначае «прыгожы твар»? Пад гэта апісанне могуць падыйсці дзясяткі асоб. Тут няма нічога індывідуальнага. Значыць, фраза стылістычна недасканалая.

Часта ў нарысе стыль як бы падвойваецца: то аўтар малое словамі, то, пераходзячы да публіцыстычных абагульненняў, пачынае гаварыць як бы іншай мовай, сцёртымі зваротамі. Рэдактару неабходна дабіцца адзінства стыля. Мова аўтарскіх разважанняў і апісанняў павінна ўяўляць нейкае стылістычнае адзінства.

У нарысе вялікую ролю іграе дыялог. Калі ў аповесці дыялог — звычайна плод творчай фантазіі аўтара, то ў нарысе размова герояў ці героя з аўтарам не можа быць выдуманай. Рэдактар абавязаны звярнуць увагу аўтара на тое, што дыялог — адзін з элементаў дакументальнасці жанру.

Часта нарысіст, асабліва ў зачыне, звяртаецца да краявідных апісанняў. У іншых выпадках яны аказваюцца шаблоннымі. Атрымоўваецца стэрэатыпная карціна, якая не стварае ніякага ўраджання. Рэдактар паступіць правільна, калі выкрэсліць такія пейзажныя апісанні, бо яны ўпісаны для «прыгажосці», не нясуць ніякайсэнсавай нагрузкі.

У нарысе шырока выкарыстоўваюцца эпітэты, метафары, параўнанні. Часта шматлікія з гэтых трукі аказваюцца «мёртвымі», нічога не праясняючымі. Метафара «битва за урожай» ужо не ўспрымаецца як вобразны элемент, таму што гэта шаблонны выраз.

Такім чынам, работа над мовай і стылем — важны элемент рэдагавання нарыса. Нарыс — жанр, які валодае вялікай сілай эмацыянальнага ўздзеяння на чытача. Ён часта знаходзіць месца ў газетах і часопісах.

3.10. Сатырычныя жанры. Фельетон. Пятрабаванні, якія прад'яўляюцца да напісання і рэдагавання фельетона

Сатыра — вострая зброя перыядычнага друку. Яна выходзіць з навакольнай рэчаіснасці і паказвае крупным планам адмоўныя з'явы грамадства, усё тое, што перашкаджае чалавеку працаваць, развівацца духоўна, адпачываць, жыць. Вялікае ачышчальнае прызначэнне сатыры ў тым і заключаецца, што яна выпягвае на ўсеагульны агляд і абсмейванне ўсё тое, што тармозіць прагрэсіўнае развіццё грамадства, перашкаджае яму.

Існуе некалькі жанраў сатыры: сатырычная нататка, пародыя, афарызм, фельетон.

Сатырычная нататка — гэта нататка, якая паведамляе пра які-небудзь недахоп, промах, адмоўную з’яву з выкарыстоўваннем сатырычных сродкаў. Вось прыклад такой сатырычнай нататкі, апублікаваны ў «Ком-сомольской правде» ад 1 верасня 2005 г. пад назвай «Щукины дети»: «В прошлом еженедельнике мы рассказали о подвиге бескорыстия. Екатерина Мальцева нашла в купленной на рынке щуке кольцо с бриллиантами и решила вернуть его владельцу. Но Россия не была бы Россией, если бы не ответила на вызов честной дамы: безутешные владельцы утерянного кольца нашлась мигом. Аж сразу шесть (!) человек за один день. О, великое слово “халява”!»

Пародыя — іранічная песня, якая па форме ўяўляе сабой лірычны ці праязны твор з «адваротным сэнсам». Пародыя, як правіла, высмейвае які-небудзь літаратурны твор, асабліва сцілы пісьменніка, літаратурны кірунак. Выяўляючы слабасці і недахопы, парадыйна звычайна завазрае, перабольшвае, агаліе тым самым іх сутнасць.

Вядомая пародыя А. С. Пушкіна на «Историю государства Российского» Н. М. Карамзіна:

В его Истории изящность, простота
Доказывают нам без всякого пристрастия
Необходимость самовластия
И прелести кнута.

Аднак могуць высмейвацца і адмоўныя з’явы грамадскага жыцця. Вядома пародыя на КПСС, якой у былы час было падсправаздачна ўсё і якой за яе «дзеянсць» грамадства было ўдзячна:

Прошла весна, настало лето —
Спасибо партии за это.

Афарызм — кароткае выслоўе абагульняючага характару. Як сатырычны жанр ён мае і асаблівае назначэнне, і асабістую афарбоўку. Сатырычныя афарызмы шырока выкарыстоўваюцца ў перыядычным друку. Вось некалькі афарызмаў розных аўтараў: «Дум не скуеш ланцугамі», «Хваробы лечаць і атрутамі», «Лес не сякуць языкамі».

Фельетон — асноўны газетна-часопісны жанр сатыры. Назначэнне фельетона — выяўленне зла ў розных яго праяўленнях, барацьба з варожым, чужым, косным, устарэлым. Фельетон — сатырычны жанр публіцыстыкі. Ён вырашае сваю задачу сродкамі сатыры і гумару на аснове аналізу і тыпізацыі з’яў. Фельетон мае шырокія магчымасці выкарыстоўваць сродкі мастацкага выяўлення і публіцыстыкі ў іх злучнасці. Ён аналізуе факты, публіцыстычна распрацоўвае тэму, паказвае і канкрэтныя носьбіты зла, і адмоўнае ў «бязадраднай» форме.

Такім чынам, з аднаго боку, фельетон — жанр публіцыстыкі і з гэтага складаецца яго блізкасць з другімі газетна-часопіснымі жанрамі. Аднак з другога боку, указанне на вобразную прыроду фельетона гаворыць пра яго блізкасць з жанрамі мастацкай літаратуры.

Пагаворым зараз пра патрабаванні да напісання і рэдагавання фельетона, выкарыстоўваючы ў якасці прыклада творы выдатнага фельетаніста Міхаіла Кальцова.

Перш за ўсё аўтару і рэдактару неабходна ўлічваць тыя абставіны, што тэма фельетона павінна быць грамадска значнай, а факты, прадмет выяўлення — дастаткова важкімі. Для фельетаніста і рэдактара важна правільна ацаніць факт, бачыць за фактам яго грамадскую, палітычную сутнасць.

Разгледзем фельетон Міхаіла Кальцова «К вопросу о тупоумии».

«Председатель районного потребительского общества дал на места телеграфную директиву: «Усилить заготовку», проставил исходящий номер руководящего документа 13 500 и подписался: Воробьев. В двух сельпо не разобрались в «директиве» и начали заготовку... воробьев».

Факт анекдатычны. Аўтар фельетона ўсвядомліваў, што гэтай раённай гісторыі «идиотски понятной и головотяпски выполненной телеграфной директиве» не трэба было надаваць сур'ёзнага значэння. Аднак за гэтай бяскрыўднай тупасцю нельга не бачыць праяўлення абуральнага бюракратызму, бяздумнага дзеяння дзясяткаў людзей. Факт, сатырычна раскрыты фельетаністам, выклікае пачуццё гневу і пратэсту супраць пасіўных адносін да жыцця, супраць працаўнікоў чыноўнічага тыпу, здольных дзеля літары загада на самае шалёнае галавацяпства.

Пры рэдагаванні фельетона важна ўлічваць яго распрацоўку, пабудову, кампазіцыю. Рэдактару трэба выдзяліць вузлы кампазіцыі: завязку, развіццё дзеяння, развязку-канцоўку. Калі гэтага ў творы няма, чытанне і рэдагаванне ўскладняюцца, неабходна дадатковая работа з аўтарам.

У кампазіцыі важнае месца займае развіццё дзеяння. Калі аўтар нанізвае факты адзін на другі, то сярэдзіна фельетона не праглядаецца, а «правальваецца», дзеянне застапорваецца, тэма не развіваецца.

У творчасці майстроў пяра знамянальна стройнасць кампазіцыі, да-сканаласць распрацоўкі найбольш аб'ёмнай часткі фельетона. Сярэдзіна фельетона Міхаіла Кальцова «К вопросу о тупоумии» — яркі іранічны аповед пра тое, як укаранялася «дырэктыва» ў адным з сельпо. Пасля нарады «адказных працаўнікоў» адбылося пасяджэнне актыву, затым сход грамадзян, мітынг пратэсту супраць «шкодніцкіх дзеянняў» кошак, якія з'елі дзвесце з дзвух тысяч загатаваных вераб'ёў.

Не апошняя роля ў кампазіцыі даецца канцоўцы. Яна можа быць рознай. Важна, каб канцоўка выходзіла з самаго зместу, складала

з ім адно цэлае. Вось так заканчваецца фельетон «К вопросу о тупоумии»:

«Мы сейчас перебираем сверху донизу... кооперативную систему. Выбрасываем гнилое, черное, вредное. Не надо делать исключений для людей, изображающих из себя дурачков. Таких “наивных”, как те, что заготавливали воробьев, можно воспитывать только в одном месте. В тюрьме».

Скажам прама, заключэнне вельмі суровае.

Асвойваць «тэхналогію» напісання і рэдагавання фельетона значна дапамагае прафесійнае чытанне. Палезна вучыцца на лепшых прыкладах, узяць зборнік якога-небудзь з прызнаных майстроў жанру і прачытаць яго не адзін раз, пры кожным чытанні ставіць перад сабой пэўную задачу. Вось, скажам, сатырычны вобраз. Як ён ствараецца ў фельетоне, у чым яго асабліваасці?

Прафесійнае чытанне, канешне, не мае нічога агульнага з пошукам прыёмаў і прыёмчыкаў, з узбраеннем стандартамі і штампамі. Зусім не. Яно дапамагае ўвайсці ў лабараторыю публіцыста-сатырыка, глыбей засвойваць творчы вопыт, адточваць майстэрства сатырычнага слова.

Нарэшце, фельетон — мастацка-публіцыстычны газетна-часопісны жанр, асноўная асабліваасць якога — востракрытычныя зносіны да апісваючай з’явы, асобы. Адно з патрабаванняў, якія прад’яўляюцца да фельетона, — выкрыццё адмоўных з’яў, фактаў, канкрэтных асоб, якія з’яўляюцца носьбітамі ўсяго негатыўнага ў рэчаіснасці. Тэма фельетона павінна быць грамадска значнай. Аўтару неабходна майстэрскі валодаць усімі мастацкімі сродкамі апісання, умела карыстацца прыёмамі сатыры і гумару.

4. ЛІТАРАТУРНАЕ РЭДАГАВАННЕ

4.1. Метадалогія літаратурнай праўкі

Мабыць, адным з важнейшых пытанняў, якія кожнаму рэдакцыйнаму працаўніку даводзіцца рана ці позна вырашаць, — гэта пытанне пра тое, як неабходна правіць, як навучыцца правіць.

На жаль, даць універсальную парадку на першую палову гэтага пытання немагчыма, таму што няма такога, які пастаянна дзейнічае, спосабу праўкі, які забяспечваў бы поспех ва ўсіх разнастайных выпадках. Мы ўжо разглядалі, якімі рознымі павінны быць падыходы да рэдагавання.

Аднак пры ўсіх гэтых спецыфічных адрозненнях, пры ўсім тым, што рэдактарская праца, уменне добра выпраўляць нясуць на сабе след асобы чалавека, яго талента, гэтаму мастацтву можна і трэба вучыцца. Важна толькі ніколі не «вывучыцца» настолькі, каб лічыць, што ўсе прафесійныя сакрэты майстэрства ўжо пазнаны і табе даступна ўсё — ад праўкі першай няўмелай нататкі пачынаючага карэспандэнта да літаратурнага рэдагавання рукапісаў масцітага пісьменніка.

Што ж неабходна мець на ўвазе ў першую чаргу?

Не спяшацца. Не спяшацца перакрэсліваць словы, упісваць новыя, перастаўляць абзацы. Гэта не так ужо і цяжка. Аднак гэта заключны этап працы, да якога трэба падыходзіць прадумана.

...Вось перад вамі рукапіс. Надрукаваны на машынцы або выведзены з камп'ютара па ўсіх правілах: праз два інтэрвалы, з палямі, уважліва вычытаны і завізіраваны аўтарам. Вы пачынаеце чытаць. Памятайце — гэта першае чытанне, гэта, па сутнасці, толькі знаёмства з прадстаўленым тэкстам. Вазьміце просты аловак — ім добра карыстацца для паметаў, а іх вы можаце рабіць колькі хочаце — кожны раз, калі гэта неабходна.

У іх будзе розны сэнс, у гэтых паметаў: падкрэсліць няўдалае слова, няправільна выказаны тэрмін; памеціць абзац, у якім можна было больш падрабязна развіць цікавую думку; адзначыць месца, якое, на ваш погляд, было б карысна выказаць іншымі, больш яркімі, не банальнымі словамі; намеціць фразы, а можа і цэлыя абзацы, якія для большай стройнасці кампазіцыі неабходна было б пераставіць, і г. д. І ўсё гэта — начарна.

Вось і перагорнута апошняя старонка рукапісу. Усе палі ўпісаны паметкамі, а вас чакае самы галоўны этап — вырашэнне лёсу матэрыялу. Спачатку агульнае, прынцыповае вырашэнне пытання — ці годны,

карысны, злобадзённы матэрыял, або ён такі дрэнны, слабы, неактуальны, што будзе лепш ад яго адказацца.

Наступная ступень у ацэнцы матэрыялу — вызначэнне неабходнай далейшай працы на рукапісам і парадку гэтай работы. Тут ужо патрэбна ўважліва прааналізаваць свае паметкі, праверыць складзенае ўражанне. Гэта, так сказаць, колькасна-якасны аналіз рукапісу, ад правільнасці якога ў значнай ступені залежыць поспех матэрыялу.

У выпадку амаль што ідэальным выявіцца, што рукапіс патрабуе толькі мінімальнай працы — уважлівай вычоткі для таго, каб выдаліць тэхнічныя памылкі: памылкі друку, асобныя граматычныя недасканаласці, пасля гэтага і, канешне, пасля адпаведнай праверкі лічбавых дадзеных, назваў, дат, зверкі цытат і г. д. рукапіс гатовы да набору.

У гэтым выпадку, зразумела, прызнаецца не толькі поўная задавальненасць характарам распрацоўкі тэмы, але і адпаведнасць выбранай жанравай разнавіднасці дадзенай тэме, стылявое адзінства, кампазіцыйная згладжанасць і лагічнасць выкладання, эканамічнасць тэксту, добры літаратурны стыль.

Часцей за ўсё ў рэдакцыйнай практыцы даводзіцца сутыкацца з рукапісамі, якія патрабуюць больш сур'ёзнай праўкі. Вопытнаму рэдактару адразу становяцца зразумелымі сур'ёзныя агрэхі аўтара, хаця матэрыял у цэлым, прыгодны. Да такіх агрэхаў, выпраўленне якіх магчыма ў рамках выбранай формы апавядання, можа быць аднесена расцягнутасць, у прыватнасці адступленні ў бок ад галоўнай тэмы, не дыктаваныя неабходнасцю, лёгкія кампазіцыйныя хібы, няўдалыя словаўжыванні, стылістычныя і тэрміналагічныя неахайнасці.

Усё гэта зафіксавана алоўкавымі паметкамі на палях рукапісу. Можна брацца за праўку — скарачэнні, перастаноўкі, выпраўленні. Зрэшты, лепш за ўсё зрабіць гэта рукамі самога аўтара, растлумачыўшы яму, паказаўшы паметкі і аргументаваўшы свае заўвагі. Гэта асабліва карысна, калі аўтар — яшчэ малады журналіст, які набіраецца прафесійных навыкаў, які мае патрэбу ў набыцці навыкаў, у «шліфоўцы» пяра.

У штодзённай рэдакцыйнай праўцы магчыма, аднак, выпраўленне тэксту і без удзелу аўтара. Часам гэта бывае нават вымушанай неабходнасцю: матэрыял важны, тэрміновы, газетная паласа чакаць не можа, а аўтар жыве ў другім горадзе або знаходзіцца ў працяглай службовай камандыроўцы. Чакаць яго вяртання нельга, і тады праўшчык павінен быць асабліва ўважлівым і прыдзірлівым: ён бярэ на сябе дадатковую адказнасць за матэрыял. У асаблівасці калі размова ідзе пра спецыяльныя пытанні: эканамічныя, навуковыя, пра тэхналогіі прамысловасці. Тут неабходна прыцягнуць да работы над рукапісам тых людзей у рэдакцыі, каму найбольш блізка пэўная тэма, а ў некаторых выпадках бывае вельмі

карысна звярнуцца за кансультацыяй да пазаштатных спецыялістаў-аўтарытэтаў. Іх кампетэнтныя заўвагі, прапановы ў выніку ўлічвае праўшчык-рэдактар, зноў-такі ўзвешваючы ўсе «за» і « супраць », беручы на сябе ўсю паўнату адказнасці.

Дарэчы, зварот да спецыялістаў у той вобласці, якую закранае артыкул, увогуле заўжды карысна і можа плённа адбіцца на працэсе праўкі, падрыхтоўцы рукапісу да набору. Аўтарытэтная кансультацыя па матэрыялу часта выяўляе не ўлічаныя аўтарам, але вельмі важныя бакі пытання, выяўляе промахі, слабыя месцы. У такіх выпадках дапрацоўка матэрыялу павінна праводзіцца пры абавязковым удзеле аўтара.

Мы разгледзелі два магчымыя выпадкі: « ідэальны », калі ўся праца праўшчыка зводзіцца да ліквідацыі чыста тэхнічных памылак, да праўкі-вычыткі; і другі, значна больш цяжкі, калі неабходнасць « даводкі » матэрыялу патрабуе кансультацый, сур'ёзнай, значнай па аб'ёме праўкі, калі пажадана, а часцей і абавязковы ўдзел аўтара. Гэта праўка-дапрацоўка.

Магчымы і некаторы прамежны варыянт, калі рукапіс патрабуе пэўную, можа быць, нават багатую праўку, аднак пры гэтым не ўзнікае неабходнасці звяртацца да думак спецыялістаў ці прыцягваць да « даводкі » аўтара. У большасці выпадкаў такая сітуацыя ўзнікае тады, калі матэрыял амаль што цалкам задавальняючы па распрацоўцы тэмы, логіцы выкладання, выбранай форме, аднак у ім шмат моўных, стылістычных няроўнасцей, няёмкіх літаратурных зваротаў. Адчуваецца, што аўтар не зусім свабодна карыстаецца багаццем мовы, лексіка абмежавана, і ў сілу гэтага ён яўна прыцягваецца да штампаў.

Збаўленне рукапісу ад усіх гэтых прыкрых памылак — прамы абавязак праўшчыка, які сканцэнтруе сваю ўвагу амаль што выключна на літаратурным афармленні матэрыялу. Гэты від праўкі можна назваць праўкай-апрацоўкай.

І нарэшце, найбольш складаны, « цяжкі » выпадак. Матэрыял не атрымаўся. Рукапіс у тым выглядзе, у якім ён прадстаўлены рэдакцыі, не адказвае галоўным патрабаванням перыядычнага выдання. Тэма артыкула распрацавана млява, пазіцыя аўтара выяўлена цям'яна, расплывіста. Вельмі шмат адхіленняў ад асноўнай мэты, так названых другарадных « бакавых ліній », толькі ўскладняючых успрыманне матэрыялу чытачом, адцягваючых яго ўвагу ад галоўнага. Аргументацыя відавочна недастаткова, часам непераканаўча. Магчымы нават розныя тлумачэнні. Вельмі рыхлая кампазіцыя матэрыялу, у развіцці апавядання няма строгай логікі, увесь час вядучай за сабой думкі чытача. Мова шэрая, невыразная. Або « наадварот » — рукапіс яўна стракаціць моўнымі празмернасцямі, стылістычнымі хітрасцямі аўтара, прэтэндуючымі на арыгінальнасць

і мае намер прадэманстраваць сваю эрудыцыю, якая, на жаль, апынулася вычварнасцю.

Што ж рабіць — адхіліць матэрыял, выкінуць яго?

Спачатку трэба вызначыць прычыну няўдачы.

Хутчэй за ўсё, высветліцца, што аўтару было цяжка справіцца з кампазіцыяй і літаратурным рашэннем дастаткова цяжкай тэмы. Ён прывык пісаць тэхнічныя даклады, даведкі і піша іх талкова, з сапраўдным веданнем справы. А артыкул у газеце ці часопісе яму ў навінку. У іншым выпадку выявіцца, што, заказваючы матэрыял, супрацоўнікі рэдакцыі не распрацавалі разам з аўтарам падрабязны план будучага артыкула, не абмеркавалі яго кампазіцыю, форму, стыль, не дапамаглі аўтару журналісцкай парадай.

Усё неабходна зрабіць зараз, хаця і са спазненнем. І толькі прадуманая, сістэматызаваная работа з аўтарам забяспечыць рэдакцыі матэрыял, які адказвае галоўным патрабаванням. У далейшым тэкст зводзіцца ўжо да звычайнай літаратурнай «даводкі», якая не будзе патрабаваць сур'ёзнага «хірургічнага» ўмяшання, той карэннай перапрацоўкі, якая фактычна бліжэй да напісання новага матэрыялу, чым да праўкі першапачатковага варыянта. Гэта мы называем праўкай-пераробкай.

4.2. Прыёмы літаратурнай праўкі

У папярэдніх лекцыях мы разглядалі рэдагаванне матэрыялаў розных жанраў. Гэты бок справы вельмі важны. Зноў неабходна ўспомніць, што не можа быць шаблона ў такой далікатнай, тонкай справе, як літаратурнае рэдагаванне. Ярчэй за ўсё гэта адчуваецца, калі параўноўваеш падыход да праўкі матэрыялаў аднаго рода, жанру з прыёмамі, на якія не патрэбна звяртаць увагі пры праўцы матэрыялаў іншага жанру.

Калі, скажам, пры праўцы артыкула, карэспандэнцыі неабходна, галоўным чынам, звяртаць увагу на змястоўны, сэнсавы бок, дамагаючыся дасканаласці, яснасці выказвання думкі, лагічнасці выкладу, правільнасці фармулёвак, то пры праўцы нарыса ці фельетона ўжо будзе недастаткова дамагацца толькі дасканаласці выкладання. Тут дзейнічаюць іншыя крытэрыі, іншыя вымярэнні.

На самой справе, усё можа быць «выкладзена» ў матэрыяле ясна і дасканала, але нарыса ўсё роўна не будзе — не будзе той глыбіні раскрыцця характараў, той драматургіі сюжэтнага дзеяння, якая можа ўзнесці «іскрынку» ў матэрыял. І зразумела, тут ад праўшчыка патрабуецца куды больш тонкасці, пачуцця стылю, умення зразумець аўтара, «ужыцця» ў яго задуму, у строй яго пісьма. Тут вельмі лёгка збіцца на «густаўшчыну», але вопытны праўшчык пазбегне гэтага, і яго далікатная праўка, яго

аргументаванія заўвагі не будуць прыходзіць у супярэчнасці выбраным стылям, з аўтарскім бачаннем, не парушаючы мастацкага адзінства твора.

Робячы такія абмоўкі, мы, канешне, маем на ўвазе моцны нарыс. Аднак нават лепшыя з іх іншы раз пакутуюць перагружанасцю дэталімі, падрабязнымі пейзажнымі апісаннямі, шматлікімі лірычнымі адступленнямі. Вопыт удумлівага праўшчыка падкажа яму, дзе парушана пачуццё меры, дзе тая ці іншая дэталі «не працуе», а тое ці іншае адступленне недарэчы, не звязана з асноўнай думкай матэрыялу.

Бываюць і больш простыя, больш відавочныя выпадкі, калі, скажам, нявыпытны журналіст надзяляе звычайную карэспандэнцыю або замалёўку ў стандартныя «адзёны» нарысу, часцей за ўсё турбуючыся пра «прыгожы» пачатак, зачын і эфектыўную канцоўку. Гэта, як правіла, разважанні пра надвор'е ў пачатку такога нарысу.

У гэтых абставінах праўшчык павінен перш за ўсё цвяроза ацаніць, з чым ён вядзе справу: насамрэч ці з нарысам, хаця і пакутаваным мноствам шаблонных прыгажосцей, ці з няўмелай падробкай, калі дастаткова адсячы гэтыя банальныя псеўдамастацкія завітушкі, і перад вачамі паўстане радавая карэспандэнцыя, а ў лепшым выпадку замалёўка. У залежнасці ад гэтага і будзеца далейшая праца над матэрыялам — «даводка» або, так сказаць, вяртанне ў адпаведны жанр: добрая замалёўка куды лепш, чым слабы, вымучаны, «недацягнуты» нарыс.

Любая «ўступка» літаратурнага праўшчыка, яго падрыхтаванасць да кампрамісаў, яго спроба дацягнуць, дарэдагаваць нарыс, які мае права прэтэндаваць толькі на заўрадную замалёўку, стане дрэннай паслугай і аўтару, і газеце (часопісу), і чытачу.

Такія ж, прыкладна, складанасці ў літаратурным рэдагаванні і праўцы фельетона. Да працы з ім прыдатны тыя ж правілы і крытэрыі, пра якія ішла размова вышэй, аднак ёсць і немалаважныя дадатковыя абставіны. Яны заключаюцца ў неабходнасці разумець гумар, іронію, сарказм, быць чулым да вострага слова, умець адрозніваць дасціпнасць ад выскалення, моцнае выяўленне зла ад смакавання яго, ад малявання брызоты, бачыць розніцу паміж дарэчным і зграбным жартам і грубай банальнай пошласцю.

У параўнанні з рэдагаваннем нарыса, артыкула, фельетона праўка цяжэйшая газетнай інфармацыі, гэта значыць нататкі, уяўляецца на першы погляд надзвычай простаю, нават пусцяковаю справай. Канешне, сам малы аб'ём інфармацыйнай нататкі, а ў яшчэ большай ступені сціпласць выкананых ёю функцый — паведаміць, звярнуць увагу, зацікавіць — робяць задачу рэдагавання навін і іншых інфармацый гранічна дасканалай.

Было б памылкай, аднак, лічыць, што тут няма сваіх асаблівасцяў, цяжкасцяў. Памылка гэта зыходзіць з распаўсюджаных паблажліва-

зняважлівых адносін да нататкі, як да нейкага простага, не па-трабуючага высокай прафесійнай кваліфікацыі, жанру. На самой справе ў інфармацыйнай нататцы важна не толькі актуальнасць тэмы, апэратыўнасць паведамлення, але і стыль, форма, падача кароткага, лаканічнага матэрыялу.

Здолець яскрава, займальна, «смачна» падаць інфармацыйную нататку, захаваць яе ў памяці чытача — гэта ў значнай ступені залежыць ад таго, наколькі лексічна свабодны аўтар, як адчувае ён моц нясцёртага слова, небанальнага пастраення фразы. На жаль, у нашых газетах і часопісах мільгаюць з нумара ў нумар, са дня ў дзень бязлікія інфармацыйныя нататкі, напісаныя суконнай, прам-такі канцылярскай мовай, падобныя адна на другую як дзве кроплі вады. І гэта таксама вынік недаацэнкі значнасці жанру, неразумення яго магчымасцяў.

Асабліва не шанцуе ў нашай газетнай практыцы так званай працоўнай, прамысловай інфармацыйнай нататцы. Тут моцна ўкараніліся на газетных старонках штампаваныя, набіўшыя аскаму звароты, якія сталі нейкім агульным трафарэтам. Гэта выразы, з якіх звычайна пачынаюцца такія халодныя, абыякавыя інфармацыйныя нататкі, тыпу: «Адгукнуўшыся на заклік перадавых працаўнікоў краіны, сельскія работнікі нашага раёна...», «Падтрымаўшы цэнную ініцыятыву працаўнікоў дрэваапрацоўчай прамысловасці, работнікі нашага ляспрамгаса...» і г. д. А далей ідуць такія ж абыякавыя лічбы выканання або перавыканання планаў, называецца шэраг прозвішчаў — і ўсё.

Няўцям аўтарам такіх наганяючых нудоту нататак, што пра працоўныя поспехі, і пра каштоўную прамысловую ініцыятыву, і нават пра лічбы зяблевага ўзворвання і здабычы нафты можна пісаць куды больш цікава, жыва, ва ўсялякім разе, нестандартна, нешаблонна.

Тут шматлікае можа зрабіць, многаму навучыць маладых, нявопытных або прывыкшых да шаблону супрацоўнікаў вопытны праўшчык, рэдактар. Канешне, не заўжды можна з поспехам паправіць матэрыял, часта для гэтага аўтару неабходна яшчэ раз зазірнуць у свой блакнот, знайсці новыя факты, можа быць тыя, якія адразу паказаліся другараднымі дэталямі. Аднак і да гэтага журналіста, пачынаючага аўтара можа і павінен падштурхнуць літаратурны праўшчык.

Асаблівае, пачэснае месца ў практыцы ўнутрырэдакцыйнай працы над матэрыялам займае літаратурная апрацоўка чытацкіх пісем, адабраных для апублікавання.

Наўрад ці патрэбна даказваць, як гэта важна для кожнай меснай ці цэнтральнай папулярнай, шырока чытаемай газеты ці часопіса — падаваць на сваіх старонках думкі чытачоў па самаму шырокаму кругу злобаздзенных праблем. Правільна робяць тыя рэдакцыі, якія

стараюцца як можна часцей, амаль што ў кожным нумары публікаваць пісьмы, нататкі, карэспандэнцыі, рэплікі сваіх чытачоў, заводзіць спецыяльныя рубрыкі для чытацкіх матэрыялаў, заахвочваючы чытачоў на новай актыўнасці.

Аднак гэтыя ж рэдакцыі, накіраваныя добра разумеючыя ролю і значэнне чытацкага слова, непрадзятай думкі людзей, якія знаходзяцца ў самай гушчы жыцця, часам самі рэзка зніжаюць эфектыўнасць такіх публікацый. Бывае, раскрыеш газету ці часопіс, убачыш — цэлая падборка чытацкіх пісем, пачынаеш яе чытаць і здзіўляешся: што ні пісьмо, то «добра адрэганая» нататка. Уражанне такое, што гэта не розныя па ўзросце, прафесіям, узроўню атрыманай адукацыі людзі, а хтосьці «сярэдні», лепш «усярэднены» напісаў усе гэтыя пісьмы за адзін прысест і расклаў па розных канвертах...

Рэчаіснасць у дадзеным выпадку не так ужо і далёка ад гэтага меркавання. Справа ў тым, што супрацоўнік аддзела пісем у рэдакцыі старанна «папрацаваў» з гэтымі чытацкімі пасланнямі, разумеючы (і хутчэй за ўсё) гэту работу як неабходнасць жорсткага рэдагавання, «давадзення да кандыцыі».

На практыцы гэта часцей за ўсё значыць, што пісьмы правяцца па пэўнаму, раз і назаўжды заведзенаму шаблону, з іх выводзіцца ўсё, што не адпавядае «газетнаму стылю», гэта значыць як раз тыя характэрныя індывідуальныя асаблівасці, якія надаюць чытацкаму пісьму рысы непасрэднасці, сапраўднасці, шчырасці. Гэта і народныя моўныя звароты, і ўдалыя слоўцы, прымаўкі, і мясцовыя выразы, дыялектызмы. Нежаданыя ў матэрыялах штатных карэспандэнтаў — прафесіянальных журналістаў, выглядаючыя ў іх артыкулах ненатуральнымі, надуманымі, псеўданароднымі, гэтыя звароты цалкам дапушчальныя і натуральныя ў пісьме чытача.

Удумлівы, патрабавальны да сябе рэдактар будзе заклапочаны перш за ўсё тым, каб у чытацкіх пісьмах, якія падрыхтоўваюцца да публікацыі, быў беражлівая захаваны стыль, самы дух пісьма, непаўторная індывідуальнасць яго аўтара. Ніякай перабудовы на свой лад і густ, ніякага насілля над мовай, пабудовай фраз, своеасаблівасцю мыслення.

Дастаткова ўдумацца ў той факт, што ў апошнія гады востра ўзрасла цікавасць самага шырокага чытача да дакументалістыкі. Публікуецца мноства дакументаў, дзённікаў, запісаў, пісем. Гэтыя публікацыі нясуць на сабе вялікі публіцыстычны эмацыянальны зарад, сапраўднасць іх выклікае давер, а вынікова, і асаблівую цікавасць да апісваемых падзей, фактаў, убачаных вачамі сведкаў. І гэта не толькі архіўныя, часопісныя публікацыі або спецыяльныя выданні — пісьмы, запіскі, дзённікі выдатных вучоных, канструктараў, ваенаначальнікаў, радавых удзельнікаў

Вялікай Айчыннай вайны, нашых сучаснікаў з'яўляюцца на старонках газет і часопісаў і нязменна выклікаюць самы гарачы водгук чытачоў.

4.3. Мова і стыль перыядычнага выдання

Часта ўжываемы выраз «мова перыядычнага выдання» нельга лічыць строгім навуковым тэрмінам. Мы гаворым: «афіцыйная мова», «дзелявая мова» і г. д. На самай жа справе і мова навуковых работ, і мова дзелявых дакументаў, і мова вуснай размовы, і мова газетных і часопісных матэрыялаў і г. д. — гэта ўсё разнавіднасці рускай (беларускай) мовы.

Няма такіх слоў, якія сустракаюцца толькі ў газеце ці часопісе, няма ніякай асаблівай сістэмы граматычных (марфалагічных, сінтаксічных) форм, якія характэрны выключна газетным і часопісным матэрыялам. Таму няма і асобнай «мовы перыядычнага выдання».

Акрамя таго, матэрыялы, якія змяшчаюцца ў газеце ці часопісе, вельмі разнастайныя па жанрах і па мове. На старонках газет і часопісаў, акрамя карэспандэнцыі, нататкі, рэпартажу, нарыса, замалёўкі, можна сустрэць і аповед, і верш, і ўрывак з рамана ці аповесці, п'есы. Аднак раманы, аповесці, вершы, апавяданні, п'есы — гэта жанры мастацкай літаратуры, а не газеты і часопіса. А ў мастацкай мове свае асаблівасці, у значнай меры не супадаючыя з асаблівасцямі газетна-часопіснай мовы.

Выкарыстоўваючы выраз «мова перыядычнага выдання», мы будзем мець на ўвазе некаторыя моўныя асаблівасці спецыфічных газетна-часопісных жанраў: рэпартажу, карэспандэнцыі, газетнага артыкула, нататкі.

Канешне, ёсць асобныя моўныя асаблівасці ў кожнага з жанраў: нататка некалькі адрозніваецца па мове ад замалёўкі, артыкул — ад рэпартажу і г. д. Ёсць некаторыя моўныя адрозненні і паміж цэнтральным і мясцовым друкам. Аднак безумоўна і тое, што існуе нешта агульнае, характэрнае для газетна-часопіснай мовы. Вось пра такія агульныя моўныя асаблівасці і будзе ісці размова.

Ад чаго залежыць спецыфіка газетна-часопіснай мовы? Што вызначае асаблівасці мовы газеты і часопіса?

1. Шматлікія характэрныя рысы мовы газеты і часопіса абумоўлены тым, што газетна-часопіснае маўленне адносіцца да пісьмовых разнастайнасцяў рускай (беларускай) мовы, да пісьмовай формы маўлення. Акрамя мовы газеты і часопіса, да гэтай формы маўлення адносіцца мова дзелявых папер, афіцыйных дакументаў, навуковых артыкулаў, вучэбнікаў.

Пісьмовая форма маўлення мае свае лексічныя асаблівасці ў мове пастанаўленняў, дзелявых папер, артыкулаў, газетна-часопісных жанраў шмат так званых кніжных слоў — эфектыўнасць, інтэнсіфікаваць,

месцазнаходжанне, з прычыны таго што, належыць, канстатаваць, дэкларатыўны і г. д. Сінтаксіс пісьмовага (у тым ліку і газетна-часопіснага) маўлення адрозніваецца ад сінтаксіса натуральнага дыялога, вуснай размовы: у пісьмовым маўленні больш цяжкіх сказаў з некалькімі даданымі, часта сустракаюцца дзеепрыметныя і дзеепрыслоўныя звароты. Вуснае маўленне сінтаксічна больш простае, багата на няпоўныя меркаванні і г. д.

2. Адна з асаблівасцяў журналісцкай працы складаецца з таго, што большасць матэрыялаў ідзе ў «нумар» і робіцца тэрмінова, хутка. Перыёдыка (асабліва газета) дае аператыўную інфармацыю пра падзеі дня, рэпартаж і карэспандэнцыю пра справы, якія толькі што адбыліся, зладзённую нататку і г. д. Неабходнасць неадкладнай рэакцыі, хуткай апрацоўкі, тэрміновага рэдагавання большасці газетных матэрыялаў прыводзіць да таго, што ў газетных тэкстах з'яўляецца шмат стандартных, агульных амаль што для ўсіх газет моўных зваротаў, словазлучэнняў, звычайных эпітэтаў, своеасаблівых слоўных клішэ.

3. Газетна-часопіснае маўленне не пазбаўлена своеасаблівай выразнасці — і гэта прыемная з'ява — за апошнія гады яна значна ўзмацнела. Нельга сказаць, што ў газеты і часопіса ёсць свае асаблівыя сродкі выразнасці, вобразнага маўлення, якія адрозніваюцца, напрыклад, ад выразных сродкаў мастацкай літаратуры. Сродкі такія ж самыя: метафары, параўнанні, антонімы, некаторыя сінтаксічныя прыёмы і г. д. Аднак тыя ж сродкі, тыя ж прыёмы ўжываюцца ў газеце і часопісе часта па-асобнаму. У іх свой «набор» метафар.

Звяртаюць на сябе ўвагу і іншыя маўленчыя прыёмы. Для прыкладу возьмем атрымаўшы ў апошні час распаўсюджванне «адваротны парадак слоў» у загаловках: «Зямля партызанская», «Страда вясенняя», «Народнага подзвігу праўда», «Юнацтва ўпэўнены крок» і т. п.

З'яўляецца цікавым яшчэ адна сінтаксічная навізна — ужыванне ў залогоўках сказаў, якія складаюцца з аднаго дзеяслова або дзеяслова з залежнымі словамі: «Выдварылі», «Страшаць», «Не чакалі», «Ператрашаюць ваенныя кадры», «Пакуюць чамаданы» і г. д.

Словам, у перыёдыцы ёсць свае выразныя магчымасці, выкарыстанне якіх не паўтарае (або толькі часткова паўтарае) выразныя сродкі мастацкай літаратуры.

4. Газетна-часопісная мова больш чым іншыя разнавіднасці пісьмовага маўлення, на жаль, багатая на памылкі. Памылкі ў выбары слоў, пабудове сказаў, кіраванні і дапасаванні, нават арфаграфічныя і пунктуацыйныя памылкі на старонках перыёдыкі сустракаюцца значна часцей, чым у кнігах, брашурах і іншых відах друкаванай прадукцыі.

Тлумачыцца гэта часткова зноў-такі спешкай, работай «у нумар», адсутнасцю часу для ўважлівай праверкі, часткова недастаткова высокай кваліфікацыяй некаторых журналістаў.

Кажучы пра культуру вуснага і пісьмовага маўлення, можна выходзіць з наступнага палажэння: добрае маўленне павінна быць правільным, простым і выразным. Не заўжды лёгка дабіцца выканання гэтых умоў. Напрыклад, навуковая літаратура змяшчае ў сабе нямала спецыяльных тэрмінаў, формул, цяжка пабудаваных доказаў, таму мова навуковых кніг, артыкулаў часта не вельмі простая. Дзелавыя папэры, пастанаўленні звычайна не прэтэндуюць на асаблівую выразнасць. У пратаколе, як правіла, не бывае метафар, вобразных параўнанняў, так званай экспрэсіўнай лексікі і г. д.

Аднак газетна-часопісныя тэксты, адрасаваныя сотням тысяч і мільёнам людзей, разлічаныя на самага масавага чытача, могуць і павінны быць правільнымі, простымі і выразнымі.

Што такое правільнае маўленне і чаму газетна-часопіснае маўленне павінна быць правільным?

«Правільной речыю называецца та, в которой соблюдаются нормы современного литературного языка. Нормы языка — это общепринятые в общественно-речевой практике (в художественной литературе, в речи образованных людей, сценической речи, на радио и т. п.) правила произношения, грамматики, словоупотребления», — пісал советский языковед С. И. Ожегов в предисловии к словарю-справочнику «Правильность русской речи».

Правільнае маўленне забяспечвае дакладнае разуменне чытачом (слухачом) думкі, выказанай аўтарам. Слова павінны ўжывацца ў тым значэнні, якія яны маюць у рускай (беларускай) літаратурнай мове.

Газетна-часопіснае маўленне не заўжды задавальняе гэтыя патрабаванні. У газетах і часопісах часта сустракаюцца не толькі лексічныя памылкі, але і памылкі, звязаныя з парушэннем граматычных правіл.

Прастата — другая галоўная рыса добрага стылю. Калі адну і тую ж думку магчыма выказаць і цяжка, і проста, неабходна, безумоўна, выбраць больш просты спосаб выказвання. Сказы «Экспурсія не адбылася з прычыны неспрыяльных пагодных умоў» і «Экспурсія не адбылася праз дрэннае надвор'е» аднолькавы па сэнсе, але другое лепшае, таму што яно больш простае.

І нарэшце, выразнасць маўлення. Ёсць розныя сродкі ўзмацнення экспрэсіўна-эмацыйнага боку мовы. Да такіх сродкаў адносяцца метафары, экспрэсіўна афарбаваныя словы, параўнанні, паўторы і інш. Канешне, мова газеты і часопіса — не тое ж самае, што мова мастацкай літаратуры, але шматлікія вобразныя сродкі маўлення, якія

ўжываюцца пісьменнікамі і паэтамі, знаходзяць сабе месца і на старонках перыёдыкі.

4.4. Некаторыя тыповыя памылкі пачынаючых аўтараў

На практычных занятках курса вялікая ўвага надаецца аналізу моўна-стылістычных сродкаў газетна-часопісных выданняў. Пры гэтым аб'ектам даследавання з'яўляюцца, як правіла, матэрыялы, напісаныя і падрыхтаваныя да друку студэнтамі-выпускнікамі. Знойдзеныя ў іх памылкі характэрны шматлікім пачынаючым аўтарам. Спынемся на некаторых з іх.

Мноства агульных фраз, не змяшчаючых ніякай канкрэтнай інфармацыі, — адзін з характэрных недахопаў матэрыялаў пачынаючых аўтараў. Калі выкінуць усе такія сказы, то ад матэрыяла, напісанага ў любым жанры, нічога не застанецца. Якое ўяўленне пра «паспяховую працу» прадпрыемства можна атрымаць пасля прачытвання такіх сцверджанняў: «Зачын паспяховай працы вызначыў чацвёрты квартал мінулага года. За гэты перыяд мы рэалізавалі ўсё, што вырабілі, і атрымалі адпаведныя паказчыкі»? Які зачын? Якія канкрэтныя паказчыкі атрымалі? А вось замалёўка пра праведзенае лета. Напісана яна ў цэлым нядрэнна. Аднак у ёй тыя ж самыя недахопы: «Я знайшла цудоўную работу ў свайго бацькі. Ненармаваны рабочы дзень, выхадныя па жаданню. А яшчэ было так займальна і пазнавальна сустрэкацца з цікавымі асобамі». Чытач хацеў бы ўзнаць, у чым сутнасць цудоўнай работы, з якімі канкрэтна цікавымі асобамі Вы сустрэкаліся і чым яны Вас зацікавілі. Нічога гэтага ў замалёўцы, на жаль, няма.

Канцылярызмы — словазлучэнні, якія праніклі ў гутарковую і літаратурную мову з асяроддзя чыноўнікаў старэйшых пакаленняў. Гэта славеснае пустазелле цяжка паддаецца вынішчэнню, хаця з імі вядзецца бязлітасная барацьба ў выдавецтвах, рэдакцыях газет і часопісаў. Канцылярызмы часта сустракаюцца ў рукапісных тэкстах маладых аўтараў. Вось некалькі прыкладаў: «Вырашэнне пытання пра рэканструкцыю, замену абсталявання, будаўніцтва новых устаноў — першачарговыя задачы». Прасцей і лепш напісаць так: «Рэканструкцыя, замена абсталявання будаўніцтва новых устаноў — першачарговыя задачы». Прывядзём, нарэшце, такую фразу: «Працэс падліку пакупак перыядычна зводзіўся да такога алгарытму». «Працэс падліку» — канцылярызм. Неабходна напісаць «падлік пакупак перыядычна зводзіўся да такога алгарытму». Да таго ж слова «алгарытм» у газетнай карэспандэнцыі, разлічанай на масавага чытача, таксама не да месца. Было б правільна замяніць яго на больш зразумелае слова «схема».

У выніку мы атрымоўваем адрэдагаваны сказ: «Падлік пакупак перыядычна зводзіўся да такой схемы».

Вядома, што таўталогія, гэта значыць паўтарэнне адных і тых жа ці блізкіх па значэнні слоў, робіць фразу грузнай, шматслоўнай, ускладняе яе разуменне, прыводзіць да лексічных і стылістычных памылак. Напрыклад: «Такіх кактусаў я ніколі не бачыла, а якімі прыгожымі і велізарнымі кветкамі яны квітнеюць»; «Нас сустрэлі нашы бацькі, госці падарылі падарункі, мы ўзяліся за банкет».

Неабходна прыпыніцца на словазлучэнні «на сённяшні дзень» («на сегоднешний день»). Ім зараз карыстаюцца паўсюдна: у газетах, часопісах, на радыё і тэлебачанні. Выкарыстоўваць словазлучэнне «на сённяшні дзень» у вусным маўленні і на пісьме — няправільна. Гэта — таўталогія. Вялікі знаток рускай мовы пісьменнік Барыс Тымафееў у кнізе «Правільно ли мы говорим?» сцвярджае: «Особо следует упомянуть о чрезвычайно распространенном выражении «на сегоднешний день». Это выражение, несомненно рожденное (не так давно) в недрах канцелярий, несмотря на свою неправильность, широко бытует не только в нашей разговорной речи, но и в периодической печати. “Сегодня” — означает “сего дня”, “этого дня”. Если про “вчера” и “завтра” можно говорить “вчерашний день” и “завтрашний день”, то говорить “сегоднешний день” неправильно: это громоздкое словосочетание отлично укладывается в слово “сегодня”. А поэтому вместо канцелярско-бюрократического “на сегоднешний день” следует говорить “на сегодня”».

Часта ўжываюць словы ў неўласцівым ім значэнні. Гэта прыводзіць да скажэння думкі, выклікае неўразуменне ў чытача. У рэпартажы пра два адборныя матчы футбольных маладзёжных каманд Беларусі і Польшчы сцвярджаецца: «У выпадку пабеды беларуская каманда таксама атрымала шанс на алімпійскія ліцэнзіі». Ліцэнзія — гэта дазвол, выдаваемы дзяржаўнымі органамі на права ўвозу тавараў з-за мяжы або вывазу іх за мяжу, ажыццяўлення і выкарыстоўвання запатэнтаванага вынаходства, вядзення якой-небудзь дзейнасці (напрыклад, выдавецкай). Спартыўным арганізацыям, заваёўваўшых права на ўдзел у алімпійскіх ці іншых гульнях, ніхто ніякіх ліцэнзій не выдае.

Прыкладзём яшчэ некалькі прыкладаў няправільнага ўжывання слоў: «У Чэхію мы ехалі аўтобусам праз Варшаву, дзе нам расказалі вельмі займальную экскурсію пра гісторыю гэтага горада і павадзілі па памятных месцах». Можна паехаць ці пайсці на экскурсію і потым расказаць пра яе. Аднак «расказаць экскурсію» — няправільна. «Я люблю яркае пякучае сонца і распалены дачырвана асфальт». Асфальт можа размягчацца, награвання і нават раскаляцца, але не дачырвана.

Мы спыніліся толькі на некаторых памылках. Пералік іх можна было б працягнуць. Работа над моўна-стылістычнымі сродкамі — важная, вялікая і неабходная праца рэдактара. Ад працы рэдактара залежыць, наколькі поўна і дасканала будзе данесены да чытача змест газетна-часопісных выданняў.

[illegible]

ЛІТАРАТУРА

1. Стральцоў, Б. В. Аналітычныя жанры / Б. В. Стральцоў, — Мінск, 1974.
2. Стральцоў, Б. В. Публіцыстыка: Жанры. Майстэрства / Б. В. Стральцоў, — Мінск, 1977.
3. Стральцоў, Б. В. Публіцыстычная сувязь інфармацыйных жанраў / Б. В. Стральцоў, — Мінск, 1973.
4. Стральцоў, Б. В. Фельетон: Тэорыя і практыка жанра / Б. В. Стральцоў, — Мінск, 1983.
5. Цікоцкі, М. Я. Стылістыка публіцыстычных жанраў / М. Я. Цікоцкі, — Мінск, 1971.
6. Янкоўскі, Ф. М. Пытанні культуры мовы / Ф. М. Янкоўскі, — Мінск, 1961.
7. Брагина, Е. И. Редактирование сложных видов текста / Е. И. Брагина, — М., 1991.
8. Валгина, Н. С. Трудные случаи пунктуации / Н. С. Валгина, — М., 1983.
9. Гиленсон, П. Т. Справочник технического редактора / П. Т. Гиленсон, — М., 1978.
10. Мильчин, А. Э. Методика редактирования текста, А. Э. Мильчин, — М., 1980.
11. Розенталь, Д. Э. Справочник по литературной правке / Д. Э. Розенталь, — М., 1978.
12. Розенталь, Д. Э. Справочник по правописанию и литературной правке / Д. Э. Розенталь, — М., 1985.
13. Свинцов, В. И. Смысловый анализ и обработка текста / В. И. Свинцов, — М., 1979.
14. Сикорский, Н. М. Теория и практика редактирования / Н. М. Сикорский, — М., 1980.
15. Соловьев, В. И. Редакторская подготовка периодических изданий / В. И. Соловьев, Н. З. Рябина, — М., 1993.
16. Петрова, Л. И. Основы редактирования : системный подход в деятельности редактора: учеб. пособие / Л. И. Петрова. — Минск: Букмастер, 2012.
17. Современная учебная книга: подготовка и издание / под ред. С. Г. Антоновой, А. А. Вахрушева. — М. : МГУП, 2004.
18. Клышка, М. К. Слоўнік сінонімаў і блізказначных слоў / М. К. Клышка. — Мінск, Бел. навука, 2005.
19. Слоўнік беларускай мовы / Нац. акад. навук Беларусі, Ін-т мовы і літ. імя Я. Коласа і Я. Купалы; уклад. Н. П. Еўсіевіч [і інш.]; навук. рэд. А. А. Лукашанец, В. П. Русак. — Мінск: Беларуская навука, 2012.
20. Гессен, Л. И. Архитектура научно-технической книги. — М.: Гос. науч.-техн. изд-во, 2015.

ЗМЕСТ

Уводзіны	3
1. Сціслы гістарычны агляд газетна-часопісных выданняў	6
1.1. Да гісторыі газетна-часопісных выданняў за мяжой	6
1.2. Выпуск газет і часопісаў у Расіі	8
1.3. Узнікненне і развіццё перыядычных выданняў на тэрыторыі Беларусі. Выпуск газет і часопісаў на сучасным этапе ў Рэспубліцы Беларусь	11
2. Агульная структура і арганізацыя работы ў рэдакцыях газет і часопісаў	17
3. Жанры перыядычных выданняў	21
3.1. Агульная характарыстыка	21
3.2. Нататка як газетны жанр. Асаблівасці яе рэдагавання	23
3.3. Справаздача. Формы справаздачы. Спецыфіка яе рэдагавання	26
3.4. Рэпартаж. Спецыфіка жанру. Методыка рэдагавання рэпартажу	30
3.5. Інтэрв'ю. Асаблівасці і назначэнне жанру	32
3.6. Карэспандэнцыя. Прыкметы і назначэнне жанру. Падвіды карэспандэнцыі. Рэдагаванне карэспандэнцый	35
3.7. Артыкул. Асаблівасці жанру і яго віды. Рэдагаванне артыкула	40
3.8. Рэцэнзія. Характарыстыка жанру. Віды рэцэнзій. Методыка рэдагавання рэцэнзій	44
3.9. Нарыс. Назначэнне і асаблівасці жанру. Віды нарысаў. Рэдагаванне нарыса	48
3.10. Сатырычныя жанры. Фельетон. Патрабаванні, якія прад'яўляюцца да напісання і рэдагавання фельетона	51
4. Літаратурнае рэдагаванне	55
4.1. Методыка літаратурнай праўкі	55
4.2. Прыёмы літаратурнай праўкі	58
4.3. Мова і стыль перыядычнага выдання	62
4.4. Некаторыя тыпічныя памылкі пачынаючых аўтараў	65
Літаратура	68

Вучэбнае выданне

Пятрова Людміла Іванаўна
Чабарава Вольга Леанідаўна

***РЭДАКТАРСКАЯ ПАДРЫХТОЎКА
ГАЗЕТНА-ЧАСОПІСНЫХ ВЫДАННЯЎ***

Тэксты лекцый
У аўтарскай рэдакцыі
Камп'ютарная вёрстка В. Л. Чабарава

Выдавец:
УА «Беларускі дзяржаўны тэхналагічны ўніверсітэт».
Пасведчанне аб дзяржаўнай рэгістрацыі выдаўца,
вытворцы, распаўсюдніка друкаваных выданняў
№ 1/227 ад 20.03.2014.
Вул. Свядлова, 13а, 220006, г. Мінск.